

Technická univerzita v Liberci

Hospodářská fakulta

Studijní program: 6208 – Ekonomika a management

Studijní obor: Podniková ekonomika

Zemědělství České republiky na cestě k Evropské unii se zaměřením na Liberecký kraj

Agriculture of the Czech Republic on the Way towards the European
Union with a View to Region of Liberec

DP – PE – KEK – 2003 07

PETRA KALÁŠKOVÁ

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146069790

Vedoucí práce: Ing. Iva Nedomlelová, Ph. D., KEK

Konzultant práce: Ing. Robert Erlebach, Agrární komora Liberec

Počet stran.....74

Počet příloh..... 4

Datum odevzdání: 23. 5. 2003

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Hospodářská fakulta

Katedra ekonomie

Akademický rok: 2002/2003

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

pro

Petru Kaláškovou

Program č. 6208 M Ekonomika a management

Obor č. 6208 T Podniková ekonomika

Vedoucí katedry Vám ve smyslu zákona č. 111 / 1998 Sb. o vysokých školách a navazujících předpisech určuje tuto diplomovou práci:

Název tématu:

**Zemědělství České republiky na cestě k Evropské unii se zaměřením na
Liberecký kraj**

Pokyny pro vypracování:

1. Formulace hypotéz a stanovení cílů práce
2. Společná zemědělská politika EU
3. Vývoj českého zemědělství směrem k EU
4. Liberecký kraj a jeho stav zemědělství
5. Závěry, zhodnocení a vize od budoucnosti

Rozsah grafických prací:

50 - 60 stran textu + nutné přílohy

Rozsah průvodní zprávy:

Seznam odborné literatury:

- Lukáš, Z., Neumann, P.: Společná zemědělská politika EU – regionální a strukturální politika EU, 1.ed., VŠE, Praha 2000
- Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii – 1999, 1.ed., MZV ČR Praha 1999
- Raeymaekers, G.: Conserving Mires in the European Union, Ecosystem Ltd., 1999
- Staatliche Umweltpolitik, Ministerium für Umwelt der Tschechischen Republik, Prag 2001
- Kočíková, P.: Zemědělství a životní prostředí, 1.ed., Praha 2000
- Zákon č. 242/2000 Sb. O ekologickém zemědělství
- Pelkmans, J.: European Integration: Methods and Economic Analysis, 2nd ed., Harlow 2001

Vedoucí diplomové práce:

Ing. Iva Nedomlelová

Konzultant:

Ing. Robert Erlebach

Termín zadání diplomové práce: 31. října 2002

Termín odevzdání diplomové práce: 23. května 2003

doc. Ing. Jiří Kraft, CSc.
vedoucí katedry

doc. Ing. Jiří Kraft, CSc.
děkan Hospodářské fakulty

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Ivě Nedomlelové, Ph. D. a Ing. Robertu Erlebachovi za jejich vedení a poskytnutí odborných rad při zpracování této diplomové práce. Dále pak panu Vítězslavu Kverkovi za mnoho cenných informací a materiálů, jeho zájem a věnovaný čas.

PROHLÁŠENÍ

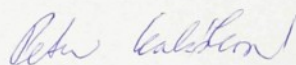
Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury pod vedením vedoucího a konzultanta. Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském, zejména §60 (školní dílo) a §35 (o nevýdělečném užití díla k vnitřní potřebě školy).

Beru na vědomí, že TUL má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé práce, a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé práce (prodej, zapůjčení apod.)

Jsem si vědoma toho, že užití své diplomové práce či poskytnutí licenci k jejímu užití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do její skutečné výše).

Po pěti letech si mohu tuto práci vyžádat v Univerzitní knihovně TU v Liberci, kde je uložena, a tím výše uvedená omezení vůči mé osobě končí.

V Liberci dne 20.5. 2003

RESUMÉ

Diplomová práce je zaměřena na specifikaci agrárního sektoru v České republice, přičemž důraz je kladen na Liberecký kraj. Jelikož se Česká republika za necelý rok stane členem Evropské unie, pozornost je věnována i společné zemědělské politice Evropských společenství.

Zemědělské podniky České republiky se od roku 1989 potýkají s vysokou zadlužeností a nižší rentabilitou sektoru. Avšak ani zemědělství Evropské unie není bezproblémové a již několik let se pracuje na jeho nové podobě. Čeští zemědělci se v rámci příprav na vstup seznamují s legislativou Společenství, učí se, jak zažádat o finanční prostředky z Evropské unie na základě vypracovaných projektů, a především se soustředí na zvyšování konkurenceschopnosti svého podnikání oproti zemědělským subjektům z ostatních kandidátských zemí a dosavadních členských zemí Evropské unie. Důležitý je i pohled na Liberecký kraj, který se vyznačuje specifickými rysy prostředí a tedy i přístupem zemědělců.

Cílem této diplomové práce bylo popsat a analyzovat zemědělství Evropské Unie a naší země, nastínit současný stav zemědělství Libereckého kraje a zhodnotit jeho postavení v rámci celé republiky.

This dissertation is aimed at the specification of the agricultural sector in the Czech Republic with special emphasis on the Region of Liberec. Considering that the Czech Republic will become a member of the European Union in less than year, the Common Agriculture Policy of the European Communities is discussed here.

Agricultural firms of the Czech Republic fight a high insolvency and a low profitability. However the agriculture of the European Union is not without problems and it has been working on its new form for several years. Czech farmers become familiar with legislature of the Communities within the framework of preparation for the entry, they learn how to apply for financial means from the European Union on the basis of elaborated projects, and they especially concentrate on raising of their competitiveness in comparison with agricultural subjects from other candidates' countries and from hitherto member states of the European Union. Very important is the look at the Region of Liberec which is characterized by specific features of environment and so by farmers' attitude.

Description and analysis of agriculture in the European Union and in the Czech Republic, indication of today's agriculture in the Region of Liberec and appreciation of regional position in our country were main objectives of this dissertation.

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ	8
1. STANOVENÍ CÍLŮ PRÁCE	10
2. SPOLEČNÁ ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA EU	13
2.1 Obecná charakteristika CAP	13
2.2 Vznik a vývoj CAP	14
2.3 Hlavní principy	20
2.4 Financování	25
3. VÝVOJ ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ SMĚREM K EU	28
3.1 Zemědělství v průběhu 20. století do roku 1989	28
3.2 Vývoj agrárního sektoru po roce 1989	30
3.2.1 Majetkoprávní změny	34
3.2.2 Zemědělsky obhospodařovaná plocha	36
3.2.3 Zadluženost v zemědělství	38
3.2.4 Zemědělská produkce	39
3.2.5 Cenové nůžky	40
3.2.6 Zaměstnanost a mzdy	41
3.2.7 Ekologické zemědělství	43
3.3 Proces rozšíření EU	46
4. AGRÁRNÍ SEKTOR LIBERECKÉHO KRAJE	51
4.1 Charakteristika kraje	51
4.2 Zemědělský půdní fond	53
4.3 Podnikatelská struktura	55
4.4 Chov hospodářských zvířat	56
4.5 Pěstování zemědělských plodin	58
4.6 Struktura zaměstnanosti	60
4.7 Zemědělské učňovské a střední školství	62

4.8 Zpracovatelský průmysl	63
4.9 Mimoprodukční funkce zemědělství	65
4.10 Podpora agrárního sektoru	66
4.11 Shrnutí	68
5. ZÁVĚRY, ZHODNOCENÍ A VIZE DO BUDOUCNOSTI	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	72
SEZNAM PŘÍLOH	74

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ:

aj.	a jiné
ang.	anglicky
apod.	a podobně
a. s.	akciová společnost
BSE	bovinní spongiformní encefalopatie
BTMP	bez tržní produkce mléka
CAP	společná zemědělská politika (Common Agriculture Policy)
CMO	společná organizace trhu (Common Market Organisation)
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
ČSFR	Československá federativní republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EAGGF	Evropský zemědělský regulační a garanční fond (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)
EHS	Evropské hospodářské společenství
EK	Evropská komise
ESAE	Evropské společenství pro atomovou energii (Euroatom)
ESUO	Evropské společenství uhlí a ocelí
EU	Evropská unie (European Union)
GATT	Obecná dohoda o clech a obchodu (The General Agreement on Tariffs and Trade)
ha	hektar(y)
HDP	hrubý domácí produkt
HNP	hrubý národní produkt
IACS	Integrovaný administrativní a kontrolní systém
JZD	jednotné zemědělské družstvo
K.E.Z.	Kontrola ekologického zemědělství
Kč	koruny české
kg	kilogram(y)
km	kilometr(y)
km ²	kilometr čtverečný
ks	kus(y)
KSČ	Komunistická strana československá
l	litr(y)

LFA	méně příznivé oblasti (Less Favoured Areas)
m	metr(y)
m ³	metr krychlový
m. n. m.	metr(y) nad mořem
mil.	milion(y)
mld.	miliarda(y)
MZe ČR	Ministerstvo zemědělství České republiky
např.	například
o. p. s.	obecně prospěšná společnost
PGRLF	Podpůrný garanční rolnický a lesnický fond
pozn.	poznámka
r.	rok
s	sekunda(y)
s. r. o.	společnost s ručením omezeným
Sb.	Sbírka
SRN	Spolková republika Německo
SZIF	Státní zemědělský intervenční fond
t	tuna(y)
tab.	tabulka
tis.	tisíc
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
USA	Spojené státy americké (United States of America)
VDJ	velká dobytčí jednotka
WTO	Světová obchodní organizace (World Trade Organisation)
z. p.	zemědělská půda

1. STANOVENÍ CÍLŮ PRÁCE

Zemědělství se v poslední době stalo často sledovaným sektorem, hlavně v souvislosti s řadou konaných stávek a konečně i dlouhodobým jednáním s Evropskou unií (EU). V minulosti byla zemědělská činnost přirozenou částí lidského života, avšak především dvacáté století přineslo výrazné odcizení se. Novodobé snahy o reformu zemědělství a podporu multifunkčních složek jsou jen hledáním cesty zpátky. Zemědělství plnilo multifunkční roli již od nepaměti a i když je dnes využíván jiný systém výroby zemědělských produktů, rozhodně by nemělo docházet k porušování rovnováhy s přírodou. Aktuální otázky, jak by se evropské zemědělství mělo vyvíjet dále a co je potřeba změnit, vyvolávají řadu odlišných názorů. Na jedné straně stojí zastánci myšlenky, že zemědělství je sektor jako každý jiný a měl by být schopen fungovat sám, bez výrazné pomoci státu. Na druhé straně se nalézají obhájci současného systému podpor, prostřednictvím kterých je možné v zemi prodat nebo případně vyvézt zemědělskou produkci a dosáhnout tak zisku či alespoň nižší ztrátovosti.

Tato práce vychází z následujících cílů:

- A. nastínit společnou zemědělskou politiku Evropské unie a naznačit směr, kterým se ubírá,
- B. charakterizovat agrární sektor České republiky z různých pohledů, včetně přípravy na přistoupení k Evropským společenstvím,
- C. analyzovat situaci v Libereckém kraji s ohledem na jednotlivé okresy, zhodnocení zemědělství kraje v celonárodním měřítku.

Hned na začátek je nutné charakterizovat, co to přesně je zemědělský podnik. Dle Obchodního zákoníku se v České republice podnikem rozumí soubor hmotných, osobních a nehmotných složek podnikání, které slouží k provozování podniku. Podnikání je přitom definováno jako „soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku“¹. Toto vymezení podniku a podnikání se vztahuje na všechna hospodářská odvětví, tzn. i na odvětví zemědělství.

Zemědělské podniky se v ČR třídí na základě právní formy jejich podnikání. Podnikatelé a odvozené i zemědělské podniky se tedy podle Obchodního zákoníku člení do čtyř kategorií:

- a) „osoba zapsaná v obchodním rejstříku,
- b) osoba, která podniká na základě živnostenského oprávnění,
- c) osoba, která podniká na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních předpisů,

¹ Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník k 1. 1. 2001

d) fyzická osoba, která provozuje zemědělskou výrobu a je zapsána do evidence podle zvláštního předpisu².

Fyzickými osobami podnikajícími v zemědělství jsou jak samostatně hospodařící rolníci, tak fyzické osoby podnikající podle živnostenského zákona a rovněž podle jiných zákonů (fyzické osoby vyloučené z působnosti živnostenského zákona, například veterinární lékaři, auditoři apod., pokud provozují zemědělskou výrobu jako hlavní zdroj příjmů). Právnícké osoby podnikající v zemědělství zahrnují především čtyři druhy obchodních společností (akciové společnosti, společnosti s ručením omezeným, veřejné obchodní společnosti a komanditní společnosti), dále sem patří družstva, státní zemědělské podniky a zemědělské jednotky rozpočtových a jiných organizací.

Pojem „zemědělský podnik“ je tradičním označením podnikání v oblasti zemědělství. Často se lze setkat s označením „farma“, což je spíše módní záležitost žurnalistiky, jelikož rodinné farmy představují jen malý podíl na zemědělských podnicích. Stručně vyjádřeno, rodinné farmy jsou takovými zemědělskými podniky, v nichž je práce vykonávána plně nebo převážně rodinnými příslušníky. Farma může zaměstnávat i další osoby, ale není zde přesně vymezen poměr mezi rodinnými a námezdními pracovníky. Farma se také nevymezuje prostřednictvím užívané plochy, ale spíše vyjádřením výdělečných možností pro danou rolnickou rodinu³.

České zemědělství prošlo v několika posledních desetiletích řadou změn. Zatímco na počátku dvacátého století bylo typické, že téměř každá rodina na vsi měla malé hospodářství, dnes se život vesnice přiblížil životu na městě. Vesničané stále chovají některá hospodářská zvířata pro svoji potřebu, málokdo však vlastní polnost či les, natož na nich hospodaří. Odlišný způsob života spočívá především v tom, že lidé velkou část dne tráví ve svém zaměstnání a na hospodaření jim nezbývá příliš času. Jestliže se dříve předávaly zkušenosti z generace na generaci, tato linie byla přerušena z důvodů připojování zemědělské půdy do družstev v době kolektivizace a také z důvodů určitého odcizení. Restituce sice přinesla navrácení zemědělské půdy, ale ne každý se rozhodl započít se zemědělskou činností. Dalším aspektem, proč je dnes rodinné hospodaření nepříliš rozšíření, je pocit zbytečnosti. Jaký smysl má pěstovat si vlastní zeleninu, ovoce, maso, vejce, když to vše se dá celkem bez problémů koupit? Jistě, je to sice dražší, ale bez jakéhokoli úsilí a práce, u nichž výsledek není nikdy jistý. Dalo by se namítnout, že vlastní

² Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník k 1. 1. 2001

³ DIVILA, E.; SOKOL, Z.: Problémy klasifikace a třídění zemědělských podniků, In: Zemědělská ekonomika 45, 10, 1999, s. 459 – 466

produkce je zárukou zdravotní nezávadnosti a kvality, ale v dnešní uspěchané době ani tento argument není většinou dostatečný.

Nutnost zajišťovat zemědělskou produkci se tak přesouvá na zemědělské podniky, ať už se jedná o právnické nebo fyzické osoby. Jejich výroba musí pokrývat potřebu obyvatel země na minimálně jeden rok a zároveň tu musí být vytvořena určitá zásoba pro případ války či některé jiné krize. (V České republice je tato zásoba na výši měsíční spotřeby, v řadě evropských zemí jako Francii či Rakousku kryje zásoba celou další roční spotřebu.) Nevypytatelnost přírody činí ze zemědělství poměrně nejistý obor. V České republice zemědělci neustále poukazují na nedostatečnou rentabilitu tohoto podnikání a nízké dotace od státu, které by jim kompenzovaly ušlý zisk. Avšak kdyby se zemědělci rozhodli zvýšit cenu svých produktů, čeští spotřebitelé by obrátili svoji poptávku na dovážené zemědělské výrobky. Proto jsou podpory od státu tolik důležité – udržují domácí poptávku po domácích produktech.

Nabízí se otázka, zda by nebylo jednodušší a výhodnější spolehnout se levnější dovoz. Proti tomuto návrhu stojí hned několik skutečností. Na dovoz se nelze vždy spolehnout. Zahraniční zemědělské podniky vyváží svou produkci většinou proto, že je jí pro trh jejich země přebytek nebo že v jiných zemích dostanou lépe zapláceno. V naší zemi bychom tedy podle tohoto modelu byli závislí buď na objemu zemědělské výroby ve světě, na přírodních i ekologických katastrofách, přemnožení některých druhů zvířat, nebo na cenách diktovaných na zahraničním trhu. Další a zcela neopomenutelný argument proti dovozům je velikost zemědělské půdy, která by zůstala ležet ladem. Jejich neobdělávání by znamenalo zhoršení vzhledu krajiny, rozšíření alergenů a škůdců. Je jasné, že dovoz by problémům českého zemědělství ještě více přitížil, než by je řešil. Výrazné dotace do zemědělství jsou alespoň prozatím nutné a mají dalekosáhlý vliv. Nepromítají se jen do zemědělské produkce a její konkurenceschopnosti, ale působí i na vodohospodářství, životní prostředí a zdraví člověka. Krajina vyžaduje neustálou péči a zemědělství v ní hraje nesporně důležitou roli.

2. SPOLEČNÁ ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA EU

2.1 Obecná charakteristika CAP

Společná zemědělská politika (Common Agriculture Policy – CAP) je jednou ze tří společných politik Evropských společenství. Zbylé dvě jsou společná obchodní politika a společná dopravní politika, v poslední době se hovoří i o vytvoření společné zahraniční politiky⁴. Vedle těchto tří společných politik existuje řada dalších politik, avšak význam a pravidla pro jejich realizaci jsou rozdílná.

Společná politika se vyznačuje tím, že kromě právních předpisů má i určitý společný finanční fond, do kterého všechny členské státy dle určitých pravidel přispívají a z něhož zase dle určitých pravidel čerpají. Pravidla příspěvků a čerpání jednotlivé státy nemohou dle své okamžité situace ovlivňovat. Za oblast spravovanou společnou politikou vystupuje vůči třetí straně pouze Unie, nikoli konkrétní členský stát nebo uskupení několika členských států.

I politika Společenství může být vedle právních předpisů podložena společným finančním fondem. Většinou však politika určuje pro dané oblasti jen směr, kterým by se každý členský stát měl ubírat. Státy Unie tak mají větší prostor pro realizaci jednotlivých politik.

Společná zemědělská politika je zahrnuta do prvního pilíře. Pilíře existují tři a dohromady tvoří právní konstrukci Evropské unie vycházející z Maastrichtské smlouvy uzavřené v roce 1992. Pod *první pilíř* spadá Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO), Evropské hospodářské společenství (EHS), které se dle Maastrichtské dohody nazývá Evropským společenstvím, a Evropské společenství pro atomovou energii (ESAE, často též Euroatom). Tato tři formálně samostatná společenství začala být vnímána jako určitý celek, který se označuje jako Evropská společenství. V jeho rámci fungují nadstátní instituce a platí v nich právo Evropských společenství, tzv. komunitární právo (*acquis communautaire*), které je nadřazené právu jednotlivých členských států. A právě v rámci Evropských společenství fungují společné politiky. *Druhý pilíř* zahrnuje společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, *třetí pilíř* se týká justice a vnitřních věcí a oba jsou budovány na principu mezivládní spolupráce⁵.

⁴ The Economist, September 21st 2002, s. 33

⁵ HAD, M.; URBAN, L.: Evropská společenství - první pilíř Evropské unie, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2. vyd. Praha, 2000, s. 9

K prvnímu zásadnímu vymezení CAP došlo roku 1957 ve dvou tzv. Římských smlouvách, jimiž bylo založeno Evropské hospodářské společenství a Evropské společenství pro atomovou energii. V současné době zemědělská politika vychází z Amsterodamské smlouvy z roku 1997, v níž je definováno, že „*cílem společné zemědělské politiky je:*

- a) *zvýšit produktivitu zemědělství podporou technického pokroku a zajišťováním racionálního rozvoje zemědělské výroby a optimálního využití výrobních činitelů, zejména pracovní síly,*
- b) *zajistit tak odpovídající životní úroveň zemědělské komunity, a to zejména zvýšením individuálních příjmů osob pracujících v zemědělství,*
- c) *stabilizovat trhy,*
- d) *zajistit plynulé zásobování,*
- e) *zajistit dodávky spotřebitelům za rozumné ceny.“⁶*

Realizace těchto cílů je podporována dotační politikou Evropské unie. Jejím smyslem je zajistit, aby pozice zemědělců na vnitřním evropském trhu i trhu vnějším byla stabilizována a oni byli schopni odolat tlakům konkurence. Na druhé straně je třeba brát ohled i na spotřebitele, jejich nároky a požadavky a zajistit, aby cena zemědělských komodit nestoupala nad únosnou mez.

Již mnoho let se Evropská unie zabývá problémem, jak reformovat společnou zemědělskou politiku. V dokumentu Agenda 2000 z roku 1997 Komise navrhla řadu cílů CAP, například vyšší konkurenceschopnost uvnitř i navenek, nezávadnost a kvalita potravin, zajištění důstojné životní úrovně lidí pracujících v zemědělství, důraz na ochranu životního prostředí, podpora udržitelného rozvoje zemědělství, zjednodušení legislativy Unie apod.⁷ V dnešní době se čeká na konečnou podobu reformy, kterou navrhl evropský komisař pro zemědělství a rybolov Franz Fischler. Ta by měla uskutečnit radikální změny a tím odlehčit evropské zemědělství o řadu jeho problémů (viz následující část 2.2).

2.2 Vznik a vývoj CAP

Po 2. světové válce se Evropa potýkala s nedostatkem potravin a bylo proto nutné provést významné změny v evropském zemědělství. Vlády všech zemí západní Evropy se snažily dosáhnout rychlé obnovy a růstu objemu zemědělské produkce. Byla zvolena cesta rozsáhlých investic, státních subvencí, štědré úvěrové politiky a zvyšování produktivity práce. Díky tomu

⁶ Amsterodamská smlouva, Delegace Evropské komise v České republice, 1. vyd. Praha, 1998, Část třetí – Politiky Společenství, Hlava II – Zemědělství, čl. 33, s. 24

⁷ Agenda 2000, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha, 1999, s. 14

se během necelých deseti let zemědělství stalo vysoce efektivním. Země byly schopny produkovat velká množství různých komodit při celkem malém počtu zaměstnanců.

Kolem roku 1953 došlo v západní části Evropy k vyrovnání nabídky s poptávkou⁸. To znamenalo, že dosavadní priorita (tj. produkce co největšího množství potravin) pozbyla svého významu. Do popředí nyní vystoupily jiné faktory jako rentabilita, efektivnost a specializace. Nicméně situace se začala vyostřovat. Vnitrostátní i mezinárodní trhy byly přesyceny různými komoditami, vlády se zavazovaly tyto komodity odkoupit za tzv. garantované ceny, kdy byl rozdíl mezi tržní a garantovanou cenou kryt ze státního rozpočtu, tj. z peněz daňových poplatníků. Avšak tato podpora znamenala pouze růst zemědělské výroby a nemotivovala k tomu, aby zemědělci změnili svou nabídku komodit. Výsledkem byl pomalý růst příjmů zemědělských podniků a nižší životní úroveň venkovského obyvatelstva než městského. Státní rozpočet zemí byl zatěžován, a proto bylo nutné nalézt nové cesty a řešení. Tím měla být Společná zemědělská politika (CAP – Common Agricultural Policy).

1. ledna 1958 vstoupily v platnost Římské smlouvy o založení EHS a ESAE, které tehdy podepsalo šest zakládajících zemí – Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemí a Spolková republika Německo. Římská smlouva mimo jiné definovala zemědělství jako součást jejich společného trhu, což vyžadovalo odstranění celních bariér, dovozních kvót a ochranných opatření. Naopak byly zavedeny tarify, které měly vytvořený společný trh chránit před dovozy zvnějšku. Smlouva zároveň počítala s dvanácti až patnáctiletým obdobím na realizaci CAP. Toto období realizace lze sledovat ve třech etapách⁹.

První etapa byla v letech 1958 – 1961. Došlo v ní k podrobnějšímu rozpracování postupů při tvorbě společného zemědělského trhu. Evropské zemědělství se mělo stát konkurenceschopnějším, přitom měl být zachován hlavní pilíř hospodářství – rodinné farmy. Určitá výše zapojení se do mezinárodního obchodu vyžadovala vysokou ochranu vnitřního trhu. Řešení problémů v zemědělství nespočívalo jen ve výrobní oblasti, ale i ve spolupráci se sociální politikou, regionálním rozvojem apod.

Ve druhé etapě (1962 – 1965) komise EHS vypracovala hlavní principy CAP (princip jednotného společného trhu, princip preference domácích výrobků, princip finanční solidarity), na něž kladli důraz především zástupci Francie, a započala jejich realizaci.

⁸ FORET, M.; ŠAŠINKA, O.; PROCHÁZKA, P.: Evropské marketingové prostředí, Computer Press, 1. vyd. Praha, 1999, s. 81

⁹ LUKÁŠ, Z.; NEUMANN, P.: Společná zemědělská politika EU – Regionální a strukturální politika EU, VŠE, 1. vyd. Praha, 2000, s. 12

1. Došlo ke schválení zásad *společné organizace trhu* (*common market organisation - CMO*) pro obiloviny roku 1962. Na jeho základě byly vypracovány další zásady CMO, například pro vepřové maso, drůbeží maso, vejce a další komodity. Do konce šedesátých let byly zavedeny systémy ochrany trhů a cenových intervencí pro většinu zemědělských produktů. Náklady na realizaci těchto systémů nesli především spotřebitelé, kteří při nákupu těchto výrobků museli zaplatit vyšší ceny, než byly světové.
2. V r. 1964 se prostřednictvím Evropského zemědělského regulačního a garančního fondu (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fund – EAGGF*) začaly poskytovat *zemědělské subvence*.

Ve třetí etapě (1966 – 1970) měl být dokončen úplný volný oběh zemědělských produktů uvnitř Evropské hospodářské unie a zavedena celní unie vůči třetím zemím. U zemědělských výrobků již fungovaly společné ceny, byla zavedena strukturální a sociální politika v oblasti zemědělství a EAGGF již uhrazoval vnitřní a vývozní subvence.

S rostoucí produktivitou práce a komoditními cenami docházelo i v sedmdesátých letech ke zvyšování objemu zemědělské produkce, avšak růst objemu spotřeby potravin a zemědělských produktů již tak výrazný nebyl. V důsledku toho vznikala nadvýroba, hromadily se zásoby a snahy o omezení dovozu a podporu vývozu se staly intenzivnější.

V osmdesátých letech se problémy s nadvýrobou stále prohlubovaly. Značně tomu přispíval růst produktivity práce (skoro o 100 % za období let 1965 – 1985)¹⁰. Kromě ovoce, rostlinných olejů, skopového masa a krmiv se členské země staly ve výrobě zemědělských produktů soběstačnými. Problémy s nadprodukcí (především cukru, mléka a másla, masa) se opět řešily prostřednictvím exportních subvencí, ale i kompenzacemi za omezení výroby (např. u zeleniny). Nadbytek vína se tehdy řešil jeho destilací, čímž se zvýšily zásoby tvrdého alkoholu.

Zemědělství již tehdy představovalo nejproblémovější položku ve financování. Státy se společně musely potýkat s nadprodukcí a zároveň s nutností investovat do zefektivnění zemědělské výroby v méně vyspělých oblastech (především na jihu Evropy). Neustále se prohlubující potíže vedly k vytvoření návrhu na reformu Společné zemědělské politiky. Roku 1984 byly zavedeny kvóty na výrobu mléka a roku 1988 přišlo další regulační opatření, tzv. stabilizátory nebo záruční práh. Cílem kvót bylo omezit výrobu a dosáhnout tak souladu mezi nabídkou a poptávkou. Stabilizátory pracovaly tak, že bylo stanoveno maximální garantované množství produkce neboli tzv. záruční práh. Pokud došlo k překročení této hranice, v následujícím roce poklesla cena. Rozdíl

¹⁰ FORET, M.; ŠAŠINKA, O.; PROCHÁZKA, P.: Evropské marketingové prostředí, Computer Press, 1. vyd. Praha, 1999, s. 84

mezi kvótami a maximálním garančním množstvím spočíval v tom, že kvóty se vztahovaly pouze na jednotlivé členské státy, kdežto maximální garanční množství se týkalo celkové produkce v ES. Zavedení stabilizátorů bylo dle „Delorsova balíku 1“ ještě doplněno o omezování výdajů z EAGGF - tempo růstu zemědělských výdajů nesmí překročit hranici 74 % z nárůstu komunitárního HNP¹¹.

Přesto tato opatření nepřinesla vyřešení problémů. Stále tu existovala nežádoucí podpora výroby, zejména u hovězího masa a mléka vznikaly přebytky. Růst nákladů na domácí intervence se sice zpomalil, avšak vývozní subvence rostly dál.

Dosavadní snažení nezaznamenalo úspěch, a proto bylo nutné nastolit a začít realizovat *radikální* reformu CAP. Důvody pro to byly stále tytéž:

- přebytek produkce → růst skladovaných zásob,
- růst vývozu v důsledku subvencí → růst finančního zatížení systému,
- stagnace zemědělských důchodů, 80 % podpory od EAGGF bylo přiděleno jen 20 % hospodářství¹² → zvětšovaly se ekonomické a sociální rozdíly mezi jednotlivými regiony ES,
- znečištění dusičnany kvůli používání velkého množství hnojiv, znečištění podzemních vod → negativní dopady na životní prostředí.

Realizace reformy byla současně podnícena i vnějším tlakem ze strany Obecné dohody o clech a obchodu (GATT - The General Agreement on Tariffs and Trade). GATT vzniklo v roce 1948 a zúčastněné státy si v ní vytyčily cíl postupné liberalizace světového obchodu. Jednání se uskutečňovala vždy formou tzv. kol, která trvala několik let. Roku 1986 byla zahájeno Uruguayské kolo jednání GATT, které kladlo důraz na liberalizaci obchodu v zemědělství. USA se tehdy obávaly ztráty své pozice na světových trzích ve prospěch evropských farmářů díky systému podpor EHS. Dohody mezi USA a Evropskými společenstvími se dosáhlo v roce 1992 v Blair House. Podle ní se v evropském zemědělství měly provést redukce vývozních dávek a domácích podpor a měl být uvolněn vstup zahraničních zemědělců na trh. Tento kompromis byl oficiálně podepsán v Marakeši v roce 1994, čímž se formálně uzavřelo Uruguayské kolo a GATT se začala postupně transformovat na Světovou obchodní organizaci (WTO – World Trade Organisation).

¹¹ FRIES, F.: Les grands débats européens, Édition du Seuil, 1. ed. Paris, 1995, s. 199

¹² FRIES, F.: Les grands débats européens, Édition du Seuil, 1. ed. Paris, 1995

Tyto vnitřní a vnější tlaky vyvolaly potřebu reformy, a tak r. 1991 předložil komisař pro zemědělství Ray MacSahrry její návrh. V květnu 1992 Rada ministrů návrh schválila a ještě téhož roku vstoupil v platnost. Reforma se týkala změn ve čtyřech základních oblastech produkce: obiloviny, olejnin, luštěniny, hovězí maso, mléko a mléčné výrobky. Pro zemědělství tak byly vytyčeny nové směry:

- postupné snižování zemědělských cen, aby se přiblížily cenám světovým,
- tento pokles je zcela kompenzován zavedením přímých subvencí, kalkulovaných na základě průměrných výnosů,
- vyplácení této pomoci je podmíněno neobděláváním určitého procenta rozlohy, stanoveného ročně dle tržní situace,
- zavedení doprovodných opatření:
 - brzký odchod do důchodu – je zajištěna podpora farmářům ve věku minimálně 55 let, kteří přestanou pracovat, a jejichž farmy jsou postoupeny farmářům, kteří chtějí rozšířit svoji plochu,
 - agroekologický program – program má stimulovat zemědělce k omezování používání umělých hnojiv a pesticidů, ke zlepšování venkovského prostředí,
 - opatření ve prospěch zalesňování zemědělské půdy – přínosem je zlepšení životního prostředí, rozvoj lesnictví a omezení deficitu dřeva v EU.

Tato reforma přinesla zemědělství určité zlepšení, přesto je tu stále mnoho oblastí, které potřebují změnit. Došlo ke zlepšení tržní rovnováhy, především poklesly zásoby obilí a hovězího masa, bylo dosaženo určité stability ve výdajích na CAP. Na druhé straně reforma neuspěla ve snaze zastavit úbytek zemědělsky aktivní populace (roku 1992 bylo do zemědělské činnosti EU zapojeno 6,5 % obyvatel, roku 1995 již 5,3 % obyvatel)¹³. Tento demografický ústup a nezaměstnanost jsou pak příčinou pustošení venkova, což vede k ekonomickým, sociálním a ekologickým krizím v dané oblasti. Zlepšily se farmářské příjmy, průměrný roční růst zemědělských důchodů byl 4,5 %. Avšak tento růst nastal jen v některých zemích a oblastech, mnoho farmářů zůstalo stále znevýhodněných. Většinou se jednalo o ty farmáře, kteří potřebují pomoc nejvíce, tj. kteří jsou usídlení v méně úrodných oblastech (např. v horách) nebo malí chovatelé, postižení navíc krizí BSE. Reforma také nepřinesla zjednodušení, ale nárůst složitosti systému CAP. Sice se snížily náklady na skladování produkce a cenové dotace, ale vzrostly prostředky na přímé platby a doprovodná opatření.

Reforma roku 1992 je považována za krok, který pozitivně ovlivnit společnou zemědělskou politiku v některých směrech. Přestože bývá tento krok označován za vůbec první výraznou snahu

¹³ CLANCY, E.; GREEN, J. a kol.: Evropská unie a ochrana životního prostředí očima nevládních organizací, 1. ed. Praha, 1998, s. 54

o změnu v oblasti zemědělství, počátky lze vysledovat již v roce 1968, kdy tehdejší komisař Evropské komise pro zemědělství Sicco Mansholt navrhl plán, jehož cílem mělo být zvýšení konkurenceschopnosti farem. Přes veškeré vynaložené úsilí je nutné i nadále pokračovat v reformování zemědělství. 10. července 2002 Evropská komise (EK) schválila zásadní návrh reformy společné zemědělské politiky (CAP), který jí předložil současný evropský komisař pro zemědělství a rybolov Franz Fischler. Tento návrh představuje jakýsi kompromis mezi požadavky těch států EU, které chtějí radikální přehodnocení CAP, jako jsou Německo, Británie či Nizozemsko, a těch, které odmítají jakoukoli změnu (zejména Francie). Zatím se jedná jen o návrh, konečná podoba reformy se může od té dosavadní lišit.

Evropská unie by se podle tohoto návrhu měla namísto kvantity zaměřit na kvalitu produkce, zdravotní nezávadnost potravin a ochranu životního prostředí. Konkrétně by se mělo jednat o snížení přímých podpor na objem produkce o 3 % ročně, až po dosažení 20procentní redukce. Toto snižování přímých plateb se nebude týkat pouze malých farem, které dnes tvoří ¼ hospodářství. Systém by zajistil, aby každá farma obdržela ročně pevnou částku do 5000 eur. Tato částku lze dále navyšovat (např. 3000 eur za třetího a každého dalšího pracovníka na větších farmách). Velké zemědělské podniky však od EU nedostanou víc než 300 000 eur ročně. Vše, co přesáhne tuto částku, bude zařazeno do oddílu „rozvoj venkova“. Je jasné, že řada evropských farem a výrobních družstev s tím nesouhlasí. Fischler chtěl touto cestou zajistit, aby farmy nedostávaly peníze za nadvýrobu. Zemědělská výroba by se tak měla přiblížit požadavkům spotřebitelů.

Fischler dále navrhuje zrušit složitý systém příplatků a premií a vyplácet každému hospodářství pevnou sumu v závislosti obvykle na počtu obdělávaných hektarů. Podpory budou vypláceny tehdy, když farmáři dodrží přesně formulované požadavky na ochranu životního prostředí, zdravotní nezávadnost potravin a péči o zvířata. Kontrolu mají zajistit nově zřízené auditorské orgány. Audit se zpočátku bude týkat pouze farem, které dosáhnou na přímou dotaci vyšší než 5000 eur ročně. Zároveň všechna hospodářství, která ročně vyprodukují více než 92 tun obilí, povinně přestanou obdělávat 10 hektarů půdy. Dříve na nich mohly pěstovat technické plodiny, komise však nyní žádá, aby půda zůstala ležet ladem, což má podnítit biologickou rozmanitost¹⁴.

Dalo by se říci, že společná zemědělská politika prochází svým zlomovým obdobím. Nejenže ji čeká řada změn v podobě reformy, ale od 1. 5. 2004 se EU rozšíří o nové členské státy. Její další problémy souvisí s otázkou, zda pustit na evropský trh geneticky modifikované plodiny. Tyto plodiny se rozvíjejí od 80. let 20. století a poprvé byly uvedeny do životního prostředí v USA

¹⁴ KAŠPAR, J.: EkoList 8-9, 2002

r. 1996. Cílem modifikace je získat odolnost vůči hmyzím škůdcům, virovým a houbovým chorobám. Na rozdíl od států Severní Ameriky a Austrálie si státy Evropy vůči geneticky upraveným plodinám vytvořila velmi negativní postoj. WTO dokonce r. 1996 musela řešit spor mezi USA a EU, která zakázala dovoz amerického hovězího masa pocházejícího z dobytka krmeného hormony. Rozhodčí výrok konstatoval, že evropský postoj není dostatečně podložen vědeckým názorem a EU tedy měla zákaz dovozu do roku 1999 zrušit. Jelikož tak neučinila, dala WTO právo USA uvalit na dovoz evropského zboží sankce ve výši 116 miliónů dolarů ročně¹⁵. Právě tak vysokou škodu způsobil americkým zemědělcům dle WTO zákaz dovozu do EU. Dnes je přístup EU k těmto plodinám mírnější. V řadě členských zemí Evropské unie se realizují polní testy a určitá část geneticky modifikovaných plodin má umožněn přístup na evropský trh. Na toto téma nadále probíhají živé diskuse, od nichž se očekává větší vstřícnost EU vůči takto upravených plodin.

2.3 Hlavní principy

Společná zemědělská politika je založena na třech hlavních principech¹⁶:

1. princip jednotného společného trhu,
2. princip preference domácích výrobků,
3. princip finanční solidarity.

1. Princip jednotného společného trhu

Tento princip vyjadřuje, že v EU existuje volný pohyb zemědělských produktů mezi členskými státy, a to bez obvyklých ochranných opatření, které se v zahraničním obchodě používají. Společný trh má jednotná pravidla a nástroje, jimiž organizuje dílčí trhy pro jednotlivé produkty a jimiž chrání domácí výrobky. Základním nástrojem jednotného trhu jsou *společné ceny*. Evropská unie v zemědělství pracuje s tzv. *cílovou cenou* a *intervenční cenou*¹⁷.

- *Cílová cena* (též *směrná, indikativní, orientační, základní* či *referenční*) je stanovena tak, aby výrobcům poskytovala stabilizovaný důchod. Plní tím funkci ekonomickou (pokrytí nákladů a běžné míry zisku), ale i funkci sociální. Cílové ceny jsou stanoveny pro většinu výrobků a podléhají měsíční aktualizaci.

¹⁵ <http://www.euroskop.cz/page/render27f1.html?src=/site/cz/data/eu/politiky/zemedelskapolitika/2.3.html>

¹⁶ LUKÁŠ, Z.; NEUMANN, P.: Společná zemědělská politika EU – Regionální a strukturální politika EU, VŠE, 1. vyd. Praha, 2000, s. 18

¹⁷ <http://www.euroskop.cz/page/render27f1.html?src=/site/cz/data/eu/politiky/zemedelskapolitika/2.3.html>

• *Intervenční cena* je stanovena Radou ministrů v EU pro daný hospodářský rok a představuje nejnižší možnou hranici domácí ceny. Používá se v situaci, kdy nabídka převyšuje poptávku. Jestliže hrozí, že by skutečná tržní cena mohla poklesnout pod garantovanou úroveň, tzv. intervenční agentury vykoupí produkci za intervenční ceny. Tyto poměrně vysoké intervenční ceny udržují zemědělskou výrobu s vysokými náklady, zároveň však umožňují přežití určité části zemědělců, udržení jejich příjmů, udržení osídlení venkova a spolehlivé zásobování potravinami. To je samozřejmě možné jen za cenu vyšších cen potravin a vyšších daní.

Cílové a intervenční ceny pokrývají největší tržní skupinu (60-70 % produkce, především obilí, rýže, cukr, mléko a mléčné výrobky, hovězí a vepřové maso, stolní víno, některé druhy zeleniny a ovoce). Tato skupina představuje typ *tržní organizace s intervenčním mechanismem a vnější ochranou*. Cílem je udržet určitou vnitřní cenovou hladinu v EU, případně řeší problém přebytku nebo nedostatku domácí produkce vůči světovému trhu.

Jiný druh podpory domácích výrobků je u malé skupiny produkce (do 1 %, např. konopí, len), tzv. *tržní organizace s paušálními příspěvky*. Jedná se o podporu vzhledem ke kvantitě produkce nebo počtu hektarů obdělávané plochy.

Podpora zemědělství není sama o sobě nic nevhodného, vždyť i USA, jejichž liberalismus je Evropské unii často dáván za příklad, své zemědělství vždy silně podporovaly. Pokud jsou však podpory zaměřené na subvencování přebytké výroby, nenachází svá odbytí a končí ve skladech, nelze již hovořit o zdravé podpoře zemědělství. Zemědělci nejsou tak nuceni, aby svou výrobu přizpůsobili poptávce. K takovým negativním projevům docházelo poměrně často během 60. a 70. let a na počátku 80. let se hovořilo dokonce o tzv. horách nebo záplavách komodit (ang. *wine lakes, beef mountains, butter mountains...*). I dnes si většina členských států přeje uchovat unijní intervenční systém, jelikož zajišťuje udržení příjmů zemědělců, stabilizaci trhů a údržbu venkovské krajiny. Bez subvencí by se tak např. neudržela agrární výroba v hornatém Rakousku nebo v nepříznivém podnebí Skandinávie.

V současné době se Evropská unie snaží intervenční ceny spíše snižovat a postupně přibližovat cenám světovým. Regulace trhu s hlavními zemědělskými komoditami je následující¹⁸.

► *Intervenční ceny obilnin a kukuřice* se začaly během devadesátých let snižovat a tento trend je plánován i do budoucna. Aby nedocházelo k výprodeji obilnin intervenčním agenturám ihned po sklizni, intervenční cena se každý měsíc od listopadu do června následujícího roku zvyšuje o 1 eur za tunu (v letech 2000/2001 byla cena obilnin 110,25 eur/t). Smyslem tohoto opatření je

¹⁸ <http://www.euroskop.cz/page/renderc11a.html?src=/site/cz/data/eu/politiky/zemedelskapolitika.html>

snížit náklady na uskladnění ve veřejných skladech. Ušlý zisk ze snížení intervenčních cen kompenzuje EU prostřednictvím přímých plateb.

- U *olejnin* byly intervenční ceny v průběhu devadesátých let zrušeny a zemědělci svou produkci prodávají za tržní ceny, jejich výše je v EU srovnatelná s cenami dosaženými na světových trzích. Likvidace intervencí byla opět kompenzována zavedením přímých plateb.
- *Sektor vajec a drůbeže* je jedním z nejméně subvencovaných v EU, nejsou tu stanoveny intervenční ceny či intervenční nákupy a opatření. Ceny výrobků jsou tak určovány tržně.
- Pro *mléko a mléčné výrobky* se intervenční ceny dodržují, zemědělci je stále mohou odprodávat intervenčním skladům.
- Snížování intervenčních cen se projevuje i u *hovězího masa*. Administrativní zásahy na trhu s *vepřovým masem* jsou nepatrné, intervenční nákupy se prakticky od roku 1971 téměř neuskutečňují.

2. Princip preference domácích výrobků

EU dává přednost odbytu produktů vyrobených v členských zemích před produkty zahraničními. Tento princip zajišťuje ochranu vnitřního trhu před levným dovozem a před silnými výkyvy světových trhů a podporuje výrobky určené na export z Evropské unie.

- *Mezní (prahové) ceny* představují důležitý nástroj preference. Tyto ceny se používají v případě, že světové ceny zemědělských výrobků jsou nižší než ceny v EU. Při dovozu ze třetích zemí je tedy stanovena vyrovnávací dávka, který zvyšuje světovou cenu na úroveň cenové hladiny EU. Stanovením této minimální ceny dovozu se zabrání tomu, aby se zahraniční zboží na společném trhu nabízelo levněji než domácí produkce.

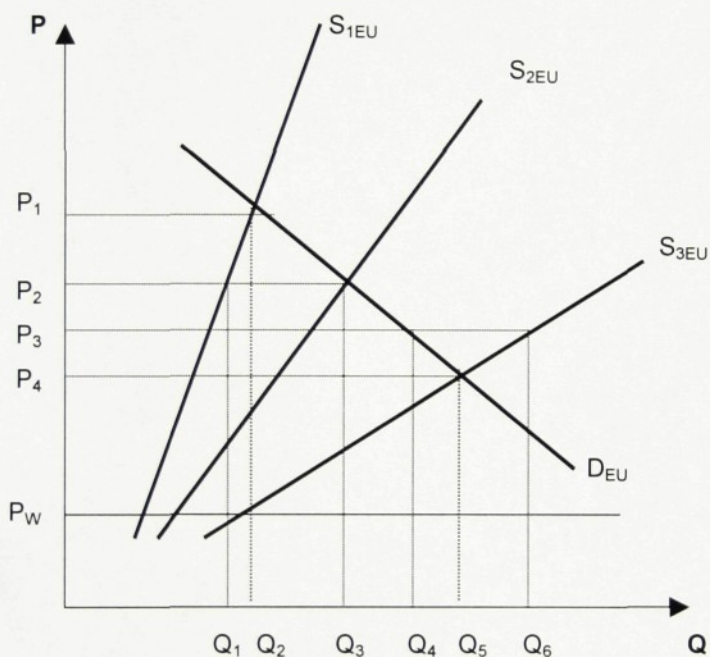
Kromě mezních cen se pro ochranu před importem užívají také různé mezinárodně obchodní nástroje (cla a množstevní omezení). Export je podporován zase vývozními refundacemi, což je rozdíl mezi světovou a vnitřní cenou. Méně konkurenceschopné zboží z EU pak lépe najde uplatnění na světových trzích. Těmito nástroji je upravováno asi 25 % výrobků (např. vejce a drůbež, některé druhy zeleniny a ovoce, značková vína, květiny), jde o tzv. *tržní organizaci s vnější ochranou*.

K preferenčním podporám lze přiřadit i poslední skupinu výrobků (asi 5 % produkce) tvořící *tržní organizaci s podporou cen* (tabák, olivový olej, některé druhy pšenice, ovoce, zeleniny)¹⁹.

¹⁹ LUKÁŠ, Z.; NEUMANN, P.: Společná zemědělská politika EU – Regionální a strukturální politika EU, VŠE, 1. vyd. Praha, 2000, s. 20

Působení předchozích cenových mechanismů na trh určité zemědělské komodity lze ukázat na následujícím grafu. Nezáleží jen na tom, zda je upřednostňován volný obchod s komoditou bez jakýchkoli cenových zásahů, nebo zda na trhu působí intervenční cena, ale je nutné počítat s možným importem z ostatních zemí světa, přičemž jejich produkce může být i po započtení nákladů na dopravu a skladování výrazně nižší (například argentinské hovězí bylo v roce 2001 o 60 % levnější než evropské²⁰).

Graf č. 1: Pohyblivé vyrovnávací dávky a cenové podpory

Vysvětlivky: D_{EU} = plánovaná poptávka EU; S_{EU} = plánovaná nabídka EU; P = cena; P_1 = cílová cena; P_2 = prahová cena (tj. cílová cena minus náklady na dopravu); P_3 = intervenční cena; P_4 = tržní cena za předpokladu S_{3EU} a neexistence intervencí; P_W = světová cena; $Q, Q_1, Q_2, Q_3, Q_4, Q_5, Q_6$ = množství

Pramen: PELKMANS, J.: European Integration: methods and economic analysis, Addison Wesley Longman Limited, 2. ed. London, 2001

Za předpokladu, že je na konci sezóny v EU nabídka S_{1EU} , trh s danou zemědělskou komoditou se vyčistí při cílové ceně P_1 a dosáhne tak rovnováhy při množství Q_2 . Dalším předpokladem pro interpretaci tohoto grafu je zavedení pohyblivých dovozních přírážek ve výši $P_2 - P_W$ a

²⁰ <http://www.euroskop.cz/page/renderc11a.html?src=/site/cz/data/eu/politiky/zemedelskapolitika.html>

připočtení nákladů na dopravu do místa spotřeby či užití ve výši $P_1 - P_2$. V tomto případě zásah intervenčních agentur není nutný, nedochází k importu do zemí EU a Zemědělský fond nerealizuje žádné příjmy ani výdaje.

Při plánované nabídce S_{2EU} se v podstatě nic nemění. Rovnováha na trhu nastává při prahové ceně P_2 a rovnovážném množství Q_3 . Tato cena by dovozcům po přičtení pohyblivých vyrovnávacích dávek nepokryla jejich transportní náklady a tudíž se žádný dovoz neuskutečňuje.

Situace se stává složitější u plánované nabídky S_{3EU} , která může nastat například v důsledku velmi příznivých přírodních podmínek. Rovnovážná cena vyčišťující trh je P_4 a je tedy nižší než intervenční cena P_3 . Znamená to, že spotřebitelé budou poptávat množství Q_4 , kdežto zemědělci vyprodukují pro dané období množství Q_6 . Přebytek ve výši $Q_4 - Q_6$ odkoupí intervenční agentura za cenu P_3 , tj. $(Q_6 - Q_4) * P_3$, nebo Zemědělský fond poskytne farmářům vývozní dotace ve výši $P_3 - P_W$ a vynaloží tak $(Q_6 - Q_4) * (P_3 - P_W)$ eur. Zvolením druhé varianty tak fond ušetří $(Q_6 - Q_4) * P_W$ finančních prostředků.

Ve všech třech nastíněných variantách nedošlo k realizaci dovozu. Aby mohly být realizovány importy, cílová cena by musela být stanovena pod cenou tržní. Nyní předpokládejme, že cílová cena je stanovena na úrovni P_2 , prahová cena je P_3 a intervenční cena P_4 . Pak při plánované nabídce S_{1EU} budou zemědělci EU prodávat jen množství Q_1 a zbytek zemědělské produkce o velikosti $Q_1 - Q_3$ se bude dovážet. Dovoz je dán cenou P_2 , která se určí připočtením celních přírůzků a transportních nákladů ke světové ceně P_W . Objem příjmů z takto vybraných cel činí $(Q_3 - Q_1) * (P_3 - P_W)$. U plánované nabídky S_{2EU} by importy byly nulové, jelikož domácí zemědělští producenti by byli schopni při ceně P_2 uspokojovat danou poptávku po produktech zcela sami. Dovozy by se nerealizovali ani u plánované nabídky S_{3EU} a protože intervenční cena P_4 je v tomto případě i cenou tržní rovnováhy, nebyly by zde nutné žádné intervenční zásahy.

3. Princip finanční solidarity

Třetí princip spočívá v tom, že všechny členské země EU se účastní na financování CAP. Jelikož stav zemědělství je pro jednotlivé oblasti rozdílný, vyplývá z toho, že některé země jsou čistými přispěvateli, jiné naopak čistými příjemci prostředků. Hlavním nástrojem financování CAP je *Evropský zemědělský regulační a garanční fond*.

2.4 Financování

Roku 1970 bylo přijato nařízení o vlastních zdrojích společenství, v němž byly stanoveny tři hlavní zdroje příjmů²¹:

- zemědělské dávky (prémie, přirážky a vyrovnávací dávky, které jsou uvaleny na obchod se zemědělskými produkty se třetími zeměmi),
- cla vybíraná z obchodu se třetími státy,
- příjmy z daně z přidané hodnoty vybrané v členských státech.

Roku 1988 byl stanoven tzv. čtvrtý zdroj rozpočtu společenství. Ten lze vypočítat jako podíl každého státu na hrubém domácím produktu společenství. Vedle těchto vlastních zdrojů existují i další druhy příjmů jako různé daně, příjmy z administrativních operací institucí, úroky za pozdní platby, pokuty a přebytky minulých let.

Tab. č. 1: Příjmy EU za rok 2001 a 2002 (v milionech Eur)

Druh příjmů	Rozpočet 2001		Rozpočet 2002	
	mil. EUR	%	mil. EUR	%
Zemědělské dávky a dávky na cukr	1 967,7	2,1	1 703,4	1,8
Celní přirážky	13 632,8	14,5	14 189,3	14,8
Daň z přidané hodnoty	30 691,4	32,7	36 603,9	38,3
Čtvrtý zdroj	35 177,9	37,5	41 147,6	43
Přebytky z předešlých let a jiné	12 310,2	13,1	2 010,6	2,1
Celkem	93 780,0	100,0	95 654,8	100,0

Pramen: http://www.europa.eu.int/comm/budget/index_en.htm

Příjmová stránka rozpočtu slouží k financování všech výdajů společenství. Jak vyplývá z tabulky č. 1, největší příjmy plynou ze čtvrtého zdroje (pro rok 2002 tyto příjmy představovaly 43 % z celkových příjmů) a z daní z přidané hodnoty (pro rok 2002 38,3 %).

Rozpočet unie se schvaluje na období jednoho roku, nevyčerpané prostředky lze převést do následujícího období, avšak příjmová a výdajová stránka rozpočtu musí být vždy v rovnováze. V příloze č. 1 jsou zachyceny výdaje rozpočtu dle jednotlivých oblastí pro roky 2001, 2002 a 2003, v těchto třech letech je patrný postupný nárůst výdajů. Již řadu let či spíše desetiletí je největší položkou ve výdajích zemědělská politika. V roce 1985 byl podíl společné zemědělské politiky na všech výdajích rozpočtu 73,3 %. Od počátku 80. let se vlády členských zemí snaží neustále

²¹ <http://www.mfcr.cz/integrace/cz/rozpocet.htm>

snížovat tento podíl. V roce 1990 už podíl zemědělství na celkových výdajích činil 62,3 %²². V roce 2001 byl podíl kolem 50 % a rok 2002 a 2003 již zaznamenal podíly na výdajích mírně pod padesáti procenty²³. Tento úspěch je však relativní, protože došlo k růstu celkových i zemědělských výdajů, přičemž tempo růstu celkových výdajů za poslední tři roky bylo rychlejší než u výdajů na zemědělskou politiku. Pro srovnání, v roce 1994 výdaje na CAP dosahovaly výše okolo 40 miliard eur. Krize nemoci šílených krav, která v Evropě propukla ve dvou vlnách v roce 1996 a 1999, si vyžádala další nečekané výdaje v řádu několika miliard eur. Zvýšené výdaje směřovaly na znovuzískání důvěry spotřebitelů, povinné testování porážených kusů dobytka na výskyt BSE a likvidaci celých stát v případě nákazy, ale i na likvidaci zdravých kusů dobytka, neboť o tak vysokou produkci hovězího masa nebyl zájem.

Tab. č. 2: Celkové výdaje a podíl zemědělství a rozvoje venkova na nich (v milionech Eur a %)

Rok	Rozpočet	Zemědělství	%
2001	94 551,70	47 279,20	50,00
2002	96 845,50	47 591,70	49,14
2003	97 815,10	48 398,70	49,48

Pramen: http://www.europa.eu.int/comm/budget/index_en.htm

Pro financování různých zemědělských programů, intervenčních cen, podpory vývozu apod. byl roku 1964 založen Evropský zemědělský regulační a garanční fond (EAGGF). EAGGF tvoří dvě sekce – záruční a orientační. *Sekce garanční* (záruční) slouží k výplatě vývozních dávek a financuje výkup zemědělských produktů do intervenčních skladů. *Sekce orientační* (regulační, řídicí) je určena k financování strukturálních změn. Je součástí regionální a strukturální politiky Společenství a kromě přizpůsobování struktury zemědělské výroby se využívá k zlepšování životních podmínek zemědělců, rozvoji venkovských regionů včetně infrastruktury, k podpoře vzdělání a výzkumu apod. Prostředky vynakládané těmito sekcemi jsou ve značné nerovnováze. V roce 1998 finanční prostředky v sekci garance činili 92 %, v sekci orientace pak 8 %²⁴.

Při rozboru unijního rozpočtu je nutné zmínit tvorbu finančních perspektiv. Evropský Parlament, Rada a Komise se vždy pro určité nastávající období společně dohodnou na rozpočtovém rámci EU. Vychází přitom ze stanovených rozpočtových priorit pro dané období. Finanční perspektiva však v žádném případě není rozpočtem na několik let dopředu, protože sestavování a schvalování

²² LUKÁŠ, Z.; NEUMANN, P.: Společná zemědělská politika EU – Regionální a strukturální politika EU, VŠE, 1. vyd. Praha, 2000, s. 21

²³ http://www.europa.eu.int/comm/budget/index_en.htm

²⁴ <http://www.integrace.cz/integrace/cislo2/tabzemedpolit1.htm>

rozpočtu se musí uskutečnit pro každý rok zvlášť, a to s ohledem na aktuální vývoj cen a HDP Společenství. Vůbec první finanční perspektiva byla vytvořena v roce 1988 pro období let 1988 – 1992. Druhá finanční perspektiva platila pro roky 1993 – 1999. V současné době EU pracuje s třetí finanční perspektivou pro roky 2000 – 2006. V jejím rámci byly stanoveny i maximální částky určené pro rozšíření EU o státy střední, východní Evropy a Středomoří. Financování zemědělství bylo rozšířeno o politiku rozvoje venkova, veterinární opatření a předvstupních instrumentů pro oblast zemědělství.

Evropská unie je v oblasti zemědělství také kritizována, že je příliš zaměřena na intenzivní způsob zemědělského hospodaření. EU tento způsob svým systémem subvencí vlastně podporuje. Čím více zemědělec vyrobil, tím vyšší úroveň finančních podpor obdržel. Zvyšování výnosů však vyžadovalo intenzivní používání hnojiv, což neúměrně zatěžovalo životní prostředí (především v koncentrovaných obilnářských oblastech). Proto je dnes cítit tlak na přechod na extenzivnější způsob výroby (např. uvedení části obhospodařované půdy do klidu) a proto je připravovaná reforma, která by konečně měla přinést výrazné změny, tak vítána.

3. VÝVOJ ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ SMĚREM K EU

3.1 Zemědělství v průběhu 20. století do roku 1989

Ke konci 19. století se české země a taktéž i Evropa potýkaly s hlubokou agrární krizí, která plynula z masivního dovozu obilí z Ameriky, Indie a Ruska. V té době zároveň vyvstal problém přebytku zemědělských výrobků a jejich nadvýroby, nabídka převyšovala poptávku. Samozřejmě to přineslo strukturální změny v zemědělství, především orientaci na živočišnou výrobu.

První světová válka sice problém přebytků potlačila, ale již ve 20. letech se objevuje znovu. Tento stav přinesl snahy nějakým způsobem zemědělskou výrobu u nás regulovat (např. byly zavedeny regulace na pěstování cukrovky, které však organizovaly cukrovary, nikoliv stát). V souvislosti s tím se často hovoří o plánování, což znamená, že hospodářské plánování nebylo výmyslem socialistů či komunistů. Nutnost plánovat zemědělskou činnost byla během hospodářské krize z konce 20. let a počátku 30. let ještě silnější. Charakteristickým znakem třicátých let byl enormní nárůst zadluženosti československých zemědělců.

V období druhé světové války bylo zavedeno přidělové hospodářství. Znamenalo to, že zemědělci měli stanovené dodávky svých výrobků a také rozsah nezbytných výrobních vstupů (hnojiva, stroje a nářadí, pohonné látky apod.). Československé zemědělství bylo po válce značně vyčerpané. Rozsah zemědělské výroby během války klesal a v roce 1946 se v našem zemědělství vyrobilo sotva 60 % toho, co před válkou²⁵.

I po válce bylo u nás zachováno přidělové hospodářství. Ještě v roce 1947 bylo Československo, pokud jde o potraviny, jednou z relativně nejlépe zásobovaných zemí v Evropě. Během dvou prvních poválečných let byli z ČSR vystěhováni téměř všichni Němci. Na uvolněné usedlosti a hospodářství přicházeli z vnitrozemí drobní rolníci, bezzemci aj. Výrazně sílil vliv KSČ, mezi jejíž snahy patřilo i vytvoření perspektivního zemědělského programu, který vycházel z ruského příkladu združstevnění.

Po komunistickém puči v roce 1948 bylo Československo včleněno do nově vytvořeného východního bloku. Roku 1949 byla zahájena kolektivizace zemědělství. Bylo rozhodnuto rozšiřovat státní statky, zřizovat státní velkovýkrmny prasat, vést boj proti tzv. vesnickým boháčům

²⁵ VÁCLAVŮ, A.: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu, VŠE, Praha, 1999

apod. Zatímco dříve se rolníci ve vsi společně dohadovali, kolik kdo může a musí dodat, nové rozpisy byly stanoveny direktivně státem. Nesplnění dodávek se trestalo pokutami, vězením a postupně i konfiskací majetku. I když vznikala tzv. jednotná zemědělská družstva (JZD), ve své podstatě se o skutečná družstva nejednalo. Chyběly tu totiž základní atributy družstva – *dobrovolný vstup, družstevní samospráva a členské podíly*. Dobrovolnost vstupu příliš dobře nefungovala. Samostatnost v řízení byla jen prázdným pojmem, neboť vše důležité se stanovovalo shora (co se bude vyrábět, v jakých objemech a proporcích, co se bude prodávat, za kolik, nebo s jakými vstupy se bude pracovat). Rolník se stal zaměstnancem postátněného družstva, nikoliv však družstevníkem, který by o činnosti družstva spolurozhodoval. Hlavou JZD nebylo představenstvo, ale jeho předseda. Jednotná zemědělská družstva je proto nutné chápat jako pseudodružstva, byly družstvy podle svého jména, nikoliv dle skutečnosti.

Úspěchy JZD byly zpočátku slabé. Na vesnice vyjížděly agitační kolony složené ze stoupenců kolektivizace a přesvědčovaly rolníky, aby založili či svým vstupem posílili JZD. První JZD vznikala v pohraničních oblastech, kde řada osídlenců nedovedla příliš dobře hospodařit, a proto vstup do družstva vítali. Přesto se rolníci do JZD příliš nehrnuli a KSČ začala používat tvrdší metody. Rolníkům byly odebírány tzv. šatenky, které opravňovaly k nákupu textilií a obuvi. Přerušoval se jim odběr elektrického proudu, zvyšovaly se jim povinné dodávky. Děti vzpouzejících se rolníků nesměly do vyšších typů škol ani do učení, které by chtěly absolvovat. Útoky byly orientovány především na tzv. vesnické boháče, což byli často i střední a menší zemědělci, kteří se však netajili výhradami vůči JZD. Ti byli z obcí vystěhováváni a určováni na podřadné manuální práce ve státním sektoru. Všechna úvěrová družstva (kampeličky, záložny) byly postátněné, takže nevhodný rolník nemohl nikde získat potřebný úvěr. Pod tímto silným tlakem začal počet JZD narůstat. V roce 1953 byla JZD skoro v každé druhé obci.

V tom samém roce po smrti Stalina a u nás Gottwalda nastalo určité uvolnění a značná část JZD po celé republice se začala rozpadat. V roce 1955 však byla nastartována druhá etapa kolektivizace, která již byla mnohem mírnější, a projevila se v ní i vyšší ekonomická podpora státu. Dokončena byla v roce 1960. Za zmínku stojí fakt, že po celou tu dobu se nepodařilo dosáhnout předválečné úrovně výroby. Státy západní Evropy, se kterými bylo československé zemědělství ohledně výkonů srovnatelné (dokonce některé západní země předstihovalo), dosáhly předválečné úrovně zemědělské výroby už v letech 1949 a 1950. U nás k tomu došlo až o 10 let později. S rozvojem výroby přispěchal i dávný problém zemědělců – nadvýroba. Země západní Evropy jí dosáhly už v polovině padesátých let, v ČSSR se projevily známky nadvýroby až v sedmdesátých letech²⁶.

²⁶ VÁCLAVŮ, A.: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu, VŠE, Praha, 1999

Po r. 1968 se normalizace projevila na vesnici slučováním JZD. Jen od roku 1970 do roku 1975 se počet JZD snížil ze 6720 na 2747, čili o 59,2 %. Počátkem roku 1990 bylo v Československu 1655 jednotných zemědělských družstev²⁷. Čtyřicet let socialistického způsobu hospodaření v zemědělství výrazně ovlivnilo tuto oblast. Jisté odcizení se přirozenému prostředí lze vysledovat i v používaných výrazech. Kuřata se nelíhnou, ale vyrábějí, pšenice se nepěstuje, ale taktéž vyrábí, slepice nesnášejí, nýbrž produkují vejce apod.

Dotace a subvence do zemědělství byly realizovány přímou a nepřímou formou až do roku 1992. Nepřímá formy znamenala subvence do jednotlivých potravinářských výrobků, které se prodávaly v maloobchodní síti (především mléko, maso, cukr či mouka). Přímé dotace spočívaly hlavně v tzv. *diferenciálních příplatcích*, které obdržely zemědělské podniky (ne však soukromé hospodařící rolníci) odstupňované dle nepříznivosti přírodních podmínek. Roční přiděl dotací byl vázán na výši tržní produkce. V příznivých podmínkách zemědělské podniky nedostávaly žádné příplatky a navíc byly zatíženy pozemkovou daní (tu zemědělské podniky hospodařící v horších podmínkách neplatily)²⁸.

Všeobecně je možné konstatovat celkovou stabilizaci v tomto sektoru ekonomiky, avšak stabilizaci dosaženou za cenu značných podpor a negativních důsledků. Snahy o intenzivní růst zemědělské výroby vytrhly zemědělství z přírodního i sociálního prostředí, kterým je vesnice a její okolí. Jen několik příkladů na ukázkou: rozorání mezí bylo jednou z příčin, že ⅓ půdy podléhá erozi; likvidace remízků omezovala počty ptactva (vytratila se zcela křepelka a skoro také koroptev); neodborné a nadměrné používání chemikálií znehodnotilo kvalitu spodní vody. To je jen stručný nástin negativních zásahů do přírody, které přinesl minulý režim a jeho opatření.

3.2 Vývoj agrárního sektoru po roce 1989

Roku 1989 nastal v ČSSR převrat, jehož důsledkem byla změna politického systému. Dosud centrálně plánované hospodářství čekal radikální přechod na tržní ekonomiku, což znamenalo změny ve všech oblastech hospodářství, zemědělství nevyjímaje. Bylo nutné se vypořádat s uvolněním cen, s liberalizací zahraničního obchodu a změnou daňového systému. Další

²⁷ VÁCLAVŮ, A.: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu, VŠE, Praha, 1999

²⁸ HAMPL, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, DemoArt, 1. vyd. Praha, 1996, s. 239

významnou událostí byl rozpad ČSFR na dva samostatné státy, kdy k 1.1. 1993 vznikla Česká republika.

Ve vědecké stati z roku 1999 se pokusili inženýr Doucha a profesor Sokol charakterizovat zemědělství devadesátých let minulého století ve třech základních etapách. První etapa (1990 - 1993) spočívala v přizpůsobování zemědělství novým ekonomickým podmínkám po roce 1989, druhá etapa (1993 – 1995) představovala období určité stabilizace a počátků obratu a oproti očekávanému zlepšení v zemědělství se třetí etapa (1995 a dál) projevila stagnací a degesí zemědělství. Časové určení je jen orientační, jelikož se každá etapa prolíná s předchozí či následující a nelze ji tedy striktně vymezit.

Mezi hlavní znaky *první etapy* patří prudký pokles hrubé zemědělské produkce, snížení spotřeby průmyslových hnojiv (z 233,7 kg v hospodářském roce 1988/89 na 82 kg v hospodářském roce 1992/93)²⁹, snížení počtu pracovníků. Prohlubování mzdových rozdílů mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství bylo provázeno i radikálním zhoršením hospodářského výsledku zemědělských podniků. Došlo k zásadním změnám v majetkových vztazích a podnikatelské struktuře na základě restituce půdy a zemědělského majetku, majetkové transformace družstev, vzniku a rozvoje právních forem podniků fyzických osob a obchodních společností a privatizace státních statků.

Ve *druhé etapě* se předchozí tendence výrazně zpomalily, u některých z nich došlo k obrácení trendu, i když nepřilíš výraznému. Proto je možné hovořit o fázi stabilizace s náznaky obratu v dosavadním vývoji zemědělství. Pokles hrubé zemědělské produkce se v porovnání s první etapou zpomalil. Tempo úbytku pracovních sil se snížilo a snížila se i ztráta zemědělských podniků (v roce 1995 dokonce dosáhly kladného hospodářského výsledku 0,5 mld. Kč)³⁰. Obnova vlastnických vztahů pokračovala v souladu s dokončením privatizace státních statků.

Ve *třetí etapě* nastal po krátkodobé stabilizaci místo předpokládaného vzestupu zemědělství nový pokles. Hospodářský výsledek souhrnu zemědělských podniků se proměnil ve ztrátu. Po stabilizaci mzdové nerovnosti došlo opět k jejímu prohloubení.

²⁹ DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 – 536

³⁰ DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 – 536

V několika etapách lze rozvrhnout i zemědělskou politiku České republiky, a to na základě nástrojů a institucí používaných k ovlivňování vývoje zemědělství. Jedná se o čtyři následující časové etapy politiky: etapa 1 – startovací (1989 – 1991),

etapa 2 – liberální (1992 – 1994),

etapa 3 – rozvojová a sociálně stabilizační (1995 – 1998),

etapa 4 – předvstupní (po roce 1998)³¹.

V etapě 1 STARTOVACÍ se ještě využívají instituce a nástroje z předreformního období (jako přímé platby na hektar v kombinaci se zemědělskou daní). Stát v tomto období podporuje přímými dotacemi zakládání nových podniků, především menších rodinných farem. Úroveň podpor je poměrně vysoká a zůstává téměř stejná jako v předreformním období. Příčina tak vysokých finančních podpor spočívá především ve velkých rozdílech mezi vyššími domácími a nižšími světovými cenami zemědělské produkce. Za této situace téměř čtyři pětiny podpor hradí spotřebitelé potravin.

Etapa 2 LIBERÁLNÍ je charakteristická plným působením liberalizačních kroků, jejichž základ byl položen v etapě 1, zrušením všech přímých důchodových podpor a likvidací mimořádně velkých přebytků zemědělské produkce prostřednictvím Fondu tržní regulace (ustanoveného roku 1991). Stále je podporováno zakládání nových podniků, a to převážně formou bezúročných půjček. Nová daňová soustava v ČR přinesla zrušení tzv. zemědělské daně. Spotřebitelé však i nadále hradí více než čtyři pětiny podpor.

Význam zásahů státu do trhu a podpory cen se v ROZVOJOVÉ A SOCIÁLNĚ STABILIZAČNÍ etapě 3 zmenšuje, především v důsledku dosažení určité rovnováhy nabídky a poptávky na agrárním trhu a výraznějšího zvýšení cen na světových trzích. Podpora modernizace a vlastně i restrukturalizace se realizuje od roku 1994 prostřednictvím Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu formou částečné dotace úroků a garance úvěrů. Na zemědělství v oblastech s horšími přírodními podmínkami se poskytují platby za tzv. udržování krajiny v kulturním stavu, od roku 1998 jsou již kompenzační platby a podpory zavedeny celoplošně. Výdaje na agrární politiku za této situace hradí z 50 % spotřebitelé a z 50 % daňoví poplatníci.

Čtvrtá etapa PŘEDVSTUPNÍ se již soustředila na přizpůsobení českého zemědělského sektoru legislativním a tržním podmínkám EU. Po roce 1998 vstoupila v platnost nová *koncepte agrární politiky* na období od roku 1999 až do doby přístupu k Evropským společenstvím. Koncepte byla

³¹ DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 – 536

rozdělena na etapu revitalizace a etapu adaptace³². První etapa probíhala od roku 1999 do konce roku 2001 a soustředila se na zotavení a stabilizaci agrárního sektoru v České republice a na institucionální přípravu vstupu do Společenství. Koncepce druhé etapy začala rokem 2002 a končí přistoupením ke Společenství (tj. k 1. 5. 2004). Během této etapy má dojít k co nejrychlejšímu přizpůsobení agrárního sektoru ČR podmínkám společné zemědělské politiky ve všech jejích oblastech (strukturální, regionální, environmentální a venkovské politiky EU).

V současné době hlavními institucemi, které působí v oblasti českého zemědělství, jsou:

- *Ministerstvo zemědělství*, které vykonává funkci státní správy resortu. Podílí se na legislativních úpravách, ze své rozpočtové kapitoly zajišťuje zemědělskou politiku státu. Pro rok 2002 bylo ze státního rozpočtu České republiky ministerstvu přiděleno 12 924 416 tis. Kč.
- *Státní zemědělský intervenční fond (SZIF)*, který vznikl 11. 7. 2000 ze Státního fondu tržní regulace (dříve Federálního fondu tržní regulace). SZIF byl zřízen jako regulátor agrárního trhu na pomoc českému zemědělství.
- *Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a. s. PGRLF* vznikl v roce 1993. Poskytuje záruky na zemědělské a lesnické úvěry, dotuje úroky z těchto úvěrů, čímž napomáhá restrukturalizaci a modernizaci zemědělství.
- V rámci s přistoupením ke Společenství byl r. 2000 v ČR zřízen *program SAPARD* (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development a česky Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova). Napomáhá strukturálním změnám v zemědělství a na venkově a je možné jej využívat až do konkrétního data vstupu do Evropské unie (tedy do 1. 5. 2004).
- Pro čerpání a řízení systému podpor byl společně s *platební agenturou* vybudován *Integrovaný administrativní a kontrolní systém (IACS)*. Je to systém detailní kontroly zemědělských podpor vyplácených z EAGGF a zajišťuje identifikaci a registraci až na úroveň jednotlivého osevu, plodiny či zvířete.

V agrárním sektoru působí i řada nevládních organizací jako *Agrární komora ČR*, která sdružuje podnikatele v zemědělství, lesnictví a potravinářství, *Potravinářská komora ČR*, *Asociace soukromého zemědělství v ČR*, hájící ekonomické sociální zájmy českých soukromých zemědělců v České republice i zahraničí, *Zemědělský svaz ČR*, *Česká akademie zemědělských věd*, která plní funkci vědeckého poradního orgánu ministra zemědělství a vedení MZe, spadá sem i *Českomoravský svaz zemědělských podnikatelů*, což je dobrovolná organizace subjektů podnikajících v agrárním sektoru, především v zemědělské prvovýrobě.

³² http://www.mze.cz/cz/statinfo/_download/KoncepceEJA.rtf

Transformační změny, které v zemědělství proběhly a vlastně ještě probíhají, byly stejně jako v jiných oborech zásadní a během několika let výrazně změnily charakter i postavení agrárního sektoru u nás. Jednotlivé etapy jeho vývoje i etapy zemědělské politiky představují jakýsi ucelený pohled na devadesátá léta až dodnes. Nastalé změny ale byly natolik významné, že si zaslouží podrobnější rozbor dle jednotlivých aspektů, jako jsou vlastnické poměry, velikost obhospodařované plochy, zemědělská produkce a její cena, zaměstnanost nebo vznik ekologického zemědělství.

3.2.1 Majetkoprávní změny

Přeměna vlastnických poměrů v zemědělství probíhala na základě nové transformační legislativy (zákony k rehabilitaci, zákon o půdě, zákon o velké privatizaci, transformační zákon, legislativa k privatizaci státního zemědělského majetku). Průběh transformace lze rozdělit na období tzv. *primární* a *sekundární transformace*. V průběhu *primární transformace* byly provedeny základní změny v podnikatelské struktuře, kdy docházelo ke vzniku zemědělských podniků na základě:

- a) restituce,
- b) transformace
- c) privatizace.

Na tyto majetkové změny navázaly procesy *sekundární transformace*, která spočívaly v koncentraci výroby a majetku a změně právní podstaty podniků (převody majetku mezi soukromými osobami, přeměny družstev na akciové společnosti apod.)³³.

V období let 1991/92 byla započata restituce. Na základě restitučních nároků, které oprávněné osoby uplatňovaly vůči státním podnikům, zemědělským družstvům či povinným osobám, vznikaly nové zemědělské podniky. Častěji však docházelo k tomu, že restituenti nehodlali na opět získané půdě hospodařit. Zvířata tak končila na jatkách, rozprodávaly se stroje, půda byla ponechána neobděláná nebo byla pronajímána k obhospodařování společnostem, které vznikly místo dřívějších kolektivních zemědělských družstev. Proces restituce trval poměrně dlouhou dobu, teprve koncem roku 2001 byla podstatná část zemědělské půdy navracena původním vlastníkům (konkrétně 97,9 % restituované zemědělské půdy)³⁴.

³³ DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 - 536

³⁴ <http://www.businessinfo.cz/Default.asp?MainPage=pub/pubFullView.asp&pubNewsID=3942&forNewsID=3942&pubTreeID=1000568>

Během transformace se část původních Jednotných zemědělských družstev přeměnila na podniky právnických osob (zemědělská družstva, a. s. či s. r. o.), část družstev po revoluci zanikla. Proces transformace byl zahájen v letech 1992/93 a probíhal na základě tzv. transformačního zákona. Nedokonalosti v transformačním zákoně způsobovaly a dodnes způsobují řadu sporů (např. ve vztazích mezi oprávněnými a povinnými osobami).

Od roku 1991 vznikala řada firem fyzických či právnických osob, které si pronajímaly majetek státních statků. Státní statky byly oproti zemědělským družstvům několikanásobně větší výrobní celky, jejichž jednotlivá střediska na sobě vzájemně závisela. K samotné privatizaci státního majetku se přistoupilo až o tři roky později¹. Jako základní privatizační metody se používaly přímý prodej, veřejné soutěže, veřejné dražby a bezúplatné převody. Ke konci roku 2001 byla privatizace státních statků téměř ukončena (přesně 98,56 %³⁵), dosud se však nezačalo s privatizací státní půdy.

Pro zjištění počtu subjektů hospodařících na zemědělské půdě provádí Český statistický úřad (ČSÚ) každých pět let celoplošné sčítání. První průzkum proběhl v roce 1995, druhý následoval po pěti letech, v roce 2000. Vymezení hospodařících jednotek, které mají být do statistik započteny, určuje ČSÚ pro každý průzkum zvlášť. Například Agrocensus 2000 se řídil následujícími hodnotami:

- hospodařící subjekt musí obhospodařovat minimálně 1 ha půdy

a dle doplňkových kritérií musí mít

- nad 1500 m² pěstovaných intenzivních plodin (vinice, květiny),
- nad 300 m² skleníků a pařenišť,
- více jak 1 kus skotu,
- více jak 2 ks prasat,
- více jak 4 ks ovcí a koz,
- více jak 50 ks drůbeže,
- více jak 100 ks králíků nebo kožešinových zvířat (u chovu ryb neplatí žádné omezení)³⁶.

Tyto prahové podmínky jsou velmi důležité, protože je ze 124 813 oslovených subjektů v roce 2000 splnilo pouze 56 487 hospodařících jednotek. 68 326 respondentů buď vůbec nehospodařilo, nebo dané podmínky nesplnilo.

³⁵ „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 17

³⁶ <http://www.czso.cz/cz/cisla/2/21/agro2000/agro2000.htm>

Tab. č. 3: Struktura zjištěných hospodařících subjektů dle právních forem v letech 1995 a 2000

Právní forma	Počet podniků	
	1995	2000
Fyzické osoby celkem	24 183	53 460
Právnícké osoby celkem	2 721	3 027
v tom - obchodní společnosti	1 465	2 107
z toho - s.r.o.	1 132	1 441
- a. s.	298	621
v tom - družstva	1 151	746
v tom - ostatní	105	174
Zemědělsky hospodařící subjekty celkem	26 904	56 487

Pramen: <http://www.czso.cz/cz/cisla/2/21/agro2000/agro2000.htm>

HURTÍKOVÁ, I.: Agrocensus 1995 a jeho první výsledky, In: Statistika 8 - 9, 1996, s. 317 - 322

Většina subjektů podnikajících v zemědělství jsou fyzické osoby, jak vyplývá z tabulky č. 3. Celkový počet doplňují právnické osoby, ze kterých jsou nejrozšířenější zemědělská družstva a společnosti s ručením omezeným. Zatímco družstva během sledovaných pěti let doznala pokles o 35,2 %, ostatní právní formy zaznamenaly navýšení, přičemž tento růst byl mnohem intenzivnější u fyzických osob (růst o 121 %) než u právnických osob (růst o 11,2 %). I když se celkový stav zemědělských subjektů do roku 2000 více jak zdvojnásobil, příčina tohoto skoku nespočívala pouze ve vzniku nových hospodařících jednotek. V roce 1995 byla kritéria prahových hodnot pro jednotky stanovena nad 3 hektary obhospodařované zemědělské půdy, v roce 2000 byl práh snížen na 1 ha, což zapříčinilo navýšení celkového stavu zemědělských subjektů.

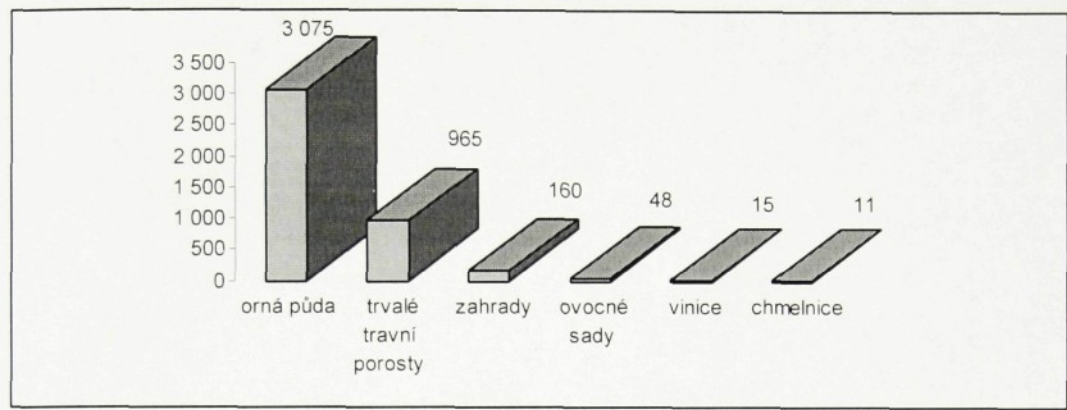
3.2.2 Zemědělsky obhospodařovaná plocha

Rozloha České republiky je 78 864 km², přičemž Ministerstvo zemědělství zajišťuje péči na přibližně 80 % území. S rozdělením republiky r. 1993 se snížila zemědělsky obhospodařovaná plocha a došlo ke změně její struktury. Celková rozloha zemědělského půdního fondu ČR klesla z 4 374 000 ha v roce 1980 na 4 282 446 ha v roce 1999, tedy přibližně o 2,1 % za 19 let. V rozmezí těchto let zaznamenala největší pokles plocha ovocných sadů a orné půdy, naopak se výrazněji zvýšila plocha chmelnic, lučních porostů a zahrad³⁷. Po roce 1990 se do jisté

³⁷ DOKTOROVÁ, M. a kol.: Strukturální analýza zemědělské soustavy České republiky v období 1981 – 1995, In: Zemědělská ekonomika 46, 2, 2000, s. 81 - 88

míry zachovala tradiční velkovýrobní socialistická struktura, která nerespektuje odlišné přírodní podmínky v jednotlivých výrobních oblastech.

Graf č. 2: Využití zemědělské plochy v roce 2002 (v tis. ha)

Pramen: Zemědělství v České republice, MZe ČR, Praha 2002, s. 4

V současné době (tj. na základě údajů zjištěných ke konci roku 2002) má Česká republika 2 638 000 ha lesních porostů a 4 277 000 ha zemědělské plochy, jak zachycuje graf č. 2. Stupeň zornění zemědělské půdy v ČR představuje 71,9 % a je poměrně vysoký oproti průměrnému stavu v EU, kde činí 53 %.

Necelých 60 % zemědělské půdy České republiky spadá do kategorie LFA (Less Favoured Areas - méně příznivé oblasti). I v oblastech s méně vhodnými podmínkami je nutné rozvíjet zemědělskou výrobu, ale smyslem této výroby je zároveň plnit důležité mimoprodukční funkce, jako je údržba a zvelebování krajiny, zajišťování a rozšiřování aktivit venkovského obyvatelstva a venkovského života obecně a zohledňování ekologických aspektů.

Tab. č. 4: Struktura zemědělské půdy podle jednotlivých typů LFA v roce 2001

Typ oblasti	Výměra (tis. ha)
Horské oblasti	572
Ostatní méně příznivé oblasti	1 646
Oblasti se specifickými omezeními	202
Oblasti s ekologickými omezeními	158
Méně příznivé oblasti celkem	2578

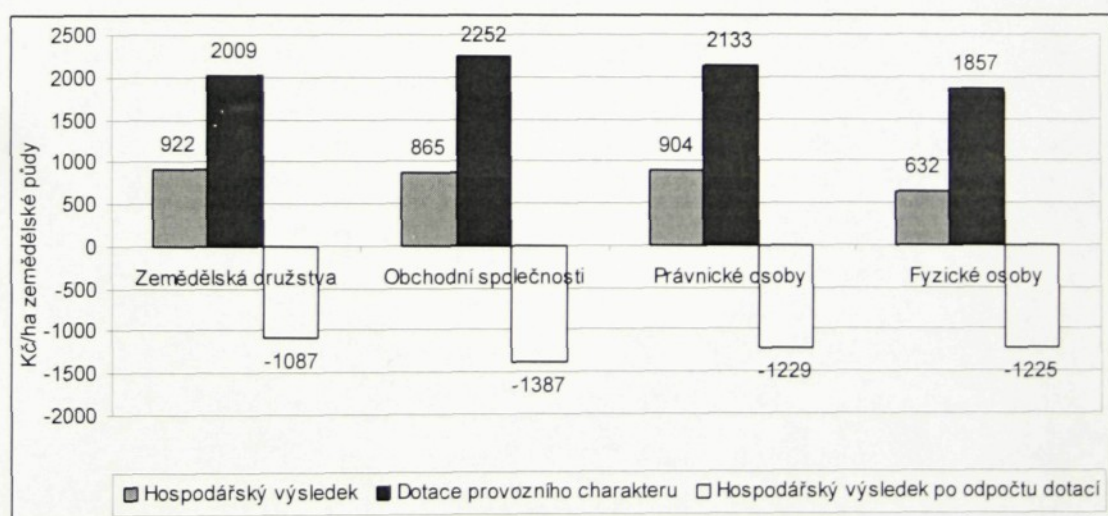
Pramen: „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 20

Horské oblasti byly pro rok 2001 vymezeny jako území nad 600 m. n. m. a území 500 – 600 m. n. m. s vysokou svažitostí a představovaly 13,37 % zemědělské půdy. Největší podíl na LFA mají tzv. ostatní méně příznivé oblasti, což jsou území s nízkou produktivitou, nesnadno obdělavatelná a s omezeným produkčním potenciálem. Většinou se dělí dále na několik podtypů, celkově v roce 2001 zaujímaly vysokých 38,48 % zemědělské půdy. Na oblasti se specifickými a ekologickými omezeními připadalo 8,41 % zemědělské půdy. Vesměs se jednalo o velké plošné chráněné krajinné oblasti a národní parky.

3.2.3 Zadluženost v zemědělství

Zemědělství se již řadu let potýká s velkým zadlužením. Jeho původ je částečně ve starých předreformních dluzech, avšak největší část zadlužení pochází z reformního období jako důsledek transformačních, privatizačních a restitučních procesů. Do transformační zadluženosti patří i nesplacené úvěry na trvale se obracející zásoby, které koncem roku 2001 činily 4,4 mld. Kč³⁸.

Graf č. 3: Hospodářské výsledky dle podnikatelských forem – průměr let 2000 a 2001 (Kč/ha zemědělské půdy)

Pramen: „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 2

³⁸ „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 18

Bez podrobnější analýzy by bylo možné tvrdit, že zemědělské subjekty jsou v posledních letech mírně rentabilní. Graf č. 3 sestavený za roky 2000/01 však dokazuje, že je tomu právě naopak. Zemědělci by bez existence dotační politiky vykazovali ztrátu, teprve po započtení dotací se dosáhne onoho zkresleného výsledku, že totiž české zemědělství je v posledních letech ziskové a je tak zbaveno starých problémů s financováním.

Vysoká zadluženost, převládající nízká likvidita a nízká výnosnost kapitálu se promítá do nestabilní finanční situace většiny podniků. V roce 2000 existovalo přibližně u 70 % podniků aktuální riziko jejich bankrotu³⁹. Nedostatek financí má zároveň omezující vliv na investice a zapříčiňuje tím zastarávání parku mechanizačních prostředků. V důsledku toho je bržděn růst efektivity práce a produktivity práce v odvětví a též to znamená negativní vliv na životní prostředí.

3.2.4 Zemědělská produkce

V průběhu dvacátého století byl vývoj české zemědělské produkce proměnlivý (viz tabulka č. 5). Tyto výkyvy byly odrazem politické a ekonomické situace země na pozadí historických událostí. Druhá světová válka znamenala pro české zemědělství prudký pokles výroby. Pro srovnání, v roce 1936 hrubá zemědělská produkce činila 80,9 mld. Kč (vyjádřeno zpětně ve stálých cenách roku 1989), pro rok 1948 však bylo zjištěno již jen 52,6 mld. Kč produkce.

V druhé polovině dvacátého století zaznamenala hrubá zemědělská produkce dva odlišné trendy. V období socialistického hospodaření velikost produkce trvale narůstala, naproti tomu se po revoluci roku 1989 projevil sestupný charakter. I když v roce 1990 již byla ČSFR zemí s tržní ekonomikou, určité tendence socialistického zemědělství ještě přetrvávaly. Zemědělství není oblastí, ve které je možné provádět okamžité změny takřkajíc „ze dne na den“. To vysvětluje, proč se roku 1990 v zemědělství naměřil objem produkce o hodnotě 106,1 mld. Kč, což je v tabulce nejvyšší údaj. V následujících letech plně zapůsobily nové hospodářské podmínky a ve výrobě došlo k již zmíněnému propadu, např. v roce 1998 činila produkce 77,4 mld. Kč. Tento pokles pod úroveň roku 1936 byl zapříčiněn především snížením rostlinné produkce. V posledních letech má objem hrubé zemědělské produkce kolísavý charakter, což platí jak pro rostlinnou, tak pro živočišnou produkci.

³⁹ DOUCHA, T.: Předpoklady zvyšování konkurenceschopnosti českého zemědělství, In: Zemědělská ekonomika 46, 4, 2000, s. 155 – 160

Tab. č. 5: Hrubá zemědělská produkce ve stálých cenách roku 1989 v mld. Kč

Hrubá produkce	Rok									
	1936	1948	1960	1970	1980	1990	1998	1999	2000	2001
Hrubá zemědělská produkce	80,9	52,6	66,8	79,5	94,4	106,1	77,4	77,8	74,3	76,1
Hrubá rostlinná produkce	42,5	29,3	34	35,5	38,2	44,4	34,5	36,3	33,7	35,4
Hrubá živočišná produkce	38,4	23,3	32,8	43,9	56,2	61,7	42,8	41,5	40,6	40,7

Pramen: HADOVÁ, J.: Směr Evropská unie 3/2001, příloha Mezinárodní politiky 6/2001, s. 7

[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/594912386235FC1DC1256C8A0049F406/\\$File/14090216.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/594912386235FC1DC1256C8A0049F406/$File/14090216.xls)

Ve srovnání s rokem 1990 se snížily osevní plochy obilovin, brambor, cukrovky i píce. Takto uvolněné plochy zaplnila především řepka. Současně se v transformačním období snížila i živočišná produkce (v produkci mléka, hovězího a vepřového masa), a to přibližně o třetinu. Stav krav poklesl z 1,2 mil. kusů v roce 1989 na 0,6 mil. kusů v roce 2000. Stav skotu na 100 hektarů zemědělské půdy byl r. 2000 dokonce nižší než v r. 1836, tedy nižší než před 165 lety⁴⁰. Vlastně to znamená menší schopnost zajistit údržbu trvalých travních porostů spásáním a krmením. V intenzitě hnojení fosforečnými a draselnými hnojivy pokleslo české zemědělství na úroveň padesátých let, z půdy se odebírá více živin než se do ní vrací. Na druhou stranu však k pozitivům nesporně patří skutečnost, že se během let 1990 až 2000 zvýšila dojivost krav průměrně o čtvrtinu⁴¹.

3.2.5 Cenové nůžky

Nepříznivým jevem porevolučního období jsou cenové nůžky, které znamenají rychlejší růst cen zemědělských potřeb než cen placených zemědělci za produkty. *Ceny zemědělských výrobců* se zjišťují měsíčně u přibližně 650 vybraných výrobců v zemědělství. Tyto ceny, očištěné od daně z přidané hodnoty, se sledují pro 95 základních zemědělských výrobků (cenových reprezentantů), z toho je 63 rostlinných, včetně ovoce a zeleniny, a 32 živočišných.

Cenové nůžky se na začátku devadesátých let široce rozevřely, v letech 1994 a 1995 se situace mírně zlepšila. V roce 1995, kdy zemědělství dosáhlo po letech ztráty mírného zisku, se ceny zemědělských výrobců meziročně zvýšily o něco rychleji než ceny vstupů. V roce 1996 a 1997

⁴⁰ HADOVÁ, J.: Směr Evropská unie 3/2001, příloha Mezinárodní politiky 6/2001, s. 7 - 8

⁴¹ HADOVÁ, J.: Směr Evropská unie 3/2001, příloha Mezinárodní politiky 6/2001, s. 7 - 8

dochází opět k prohlubování cenových nůžek⁴². Během let 1989 – 1997 vzrostly ceny vstupů více než třikrát, naproti tomu ceny výrobků jen jeden a půlkrát⁴³. V letech 2000 a 2001 nastal obrat a cenové nůžky se začaly uzavírat, růst cen zemědělských výrobců byl rychlejší než nárůst cen vstupů do zemědělství⁴⁴. Rozdíl v cenách se vyskytuje i při srovnávání cen s průměrem v Evropské unii. V roce 2001 byly ceny placené zemědělcům v ČR v porovnání s Evropskou unií nižší zhruba o 30 – 50 %.

3.2.6 Zaměstnanost a mzdy

Transformační změny v zemědělství provázely úbytek počtu pracovníků a s lepším využíváním nových technologií a mechanizace stoupla i produktivita práce. V roce 1989 pracovalo v zemědělském sektoru 500 tis. pracovníků. Agrocensus 2000 zachytil už jen 157 232 pracovníků zemědělských hospodářských subjektů (viz tabulka č. 6) a oproti roku 1989 to tedy znamená pokles přibližně o 69 % během 11 let. V současné době pracuje v zemědělství 3,4 % ekonomicky činného obyvatelstva. Pro vyjádření ekonomického rozměru zemědělství ve vztahu k národnímu hospodářství se používá ukazatel podílu přidané hodnoty v odvětví na přidané hodnotě v celém národním hospodářství. Tento ukazatel se označuje jako *podíl zemědělství na HDP* a v roce 2002 činil 1,5 %⁴⁵.

Tab. č. 6: Počty pracovníků v hlavním zaměstnání pro jednotlivé zemědělské hospodařící subjekty k 30. 9. 2000

Subjekty	Počet pracovníků	
	celkem	z toho ženy
Zemědělsky hospodařící subjekty	157 232	55 371
V tom dle výrobního zaměření:		
v zemědělství	151 587	53 519
v lesnictví	1 684	556
v rybářství	1 376	255
Ostatní	2 585	1 041

Pramen: <http://www.czso.cz/cz/cisla/2/21/agro2000/agro2000.htm>

⁴² DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 - 536

⁴³ Agenda 2000, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha, 1999, s. 14

⁴⁴ „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 5

⁴⁵ Zemědělství v České republice, MZe ČR, Praha, 2002, s. 5

Počet mužů pracujících v zemědělství silně převyšuje počet žen. Pouze orientačně řečeno, necelou jednu třetinu pracujících zaujímají ženy, $\frac{2}{3}$ pak představují muži. Zaměstnanost v zemědělství také vykazuje poměrně velkou regionální diferenciaci. V roce 2001 dosahovaly zemědělci nadprůměrného podílu na celkové zaměstnanosti v kraji Vysočina (9,5 %) a Jihočeském kraji (7,0 %). Naopak nejnižší zaměstnanost v zemědělství (kromě Prahy) se vyskytovala v kraji Karlovarském (1,2 %) a Ostravském (1,7 %). Ve Středočeském kraji pracovalo v daném roce nejvíce zemědělců z celorepublikového počtu (přesně 13,5 %)⁴⁶.

Významnou změnou oproti socialistickému hospodaření je zaostávání mezd v zemědělství za celostátním průměrem. Porovnání let 1980 s třetím čtvrtletím roku 2002 ukazuje tabulka č. 7. Zatímco v roce 1980 byl příjem v zemědělství větší než celostátní průměr, ve třetím čtvrtletí 2001 představovaly hrubé měsíční mzdy pouze 78,38 % průměru v ČR. Tento stav znamená i určité nedocnění společenského významu zemědělství, které má kromě zemědělské produkce plnit i mimoprodukční, environmentální funkce a podílet se na rozvoji venkova. Výše mezd v zemědělství není uspokojivá, hůře jsou na tom už jenom textilní a oděvní průmysl, výroba nábytku, maloobchody a pohostinství a ubytování⁴⁷. Na druhé straně žebříčku stojí oblast zpracování dat, kde se průměrná mzda za 3. čtvrtletí 2002 pohybovala na výši 32 278 Kč.

Tab. č. 7: Průměrná hrubá měsíční mzda v letech 1980 a 2001

Sektor národního hospodářství	Měsíční mzda (v Kč)	
	1980	3/2001
Civilní sektor	2 656,--	15 442,--
Zemědělství, myslivost a lesní hospodářství	2 689,--	12 103,--

Pramen: Staatliche Umweltpolitik, Ministerium für Umwelt der Tschechischen Republik, Prag
2001, s. 36
[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/\\$File/3106q307.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/$File/3106q307.xls)

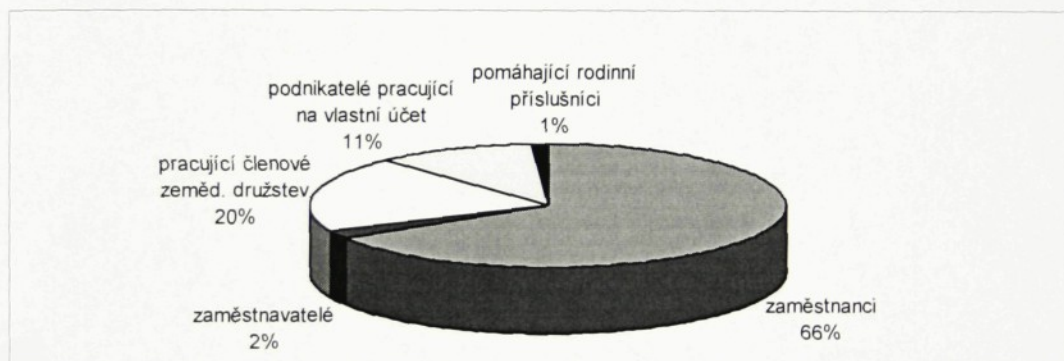
S pokračujícími změnami (především vlastnickými) v zemědělství se neustále vyvíjí i sociálně-ekonomická struktura v odvětví a postavení zemědělců. Ve struktuře zemědělské ekonomicky aktivní populace (tj. s jediným nebo hlavním zaměstnáním v zemědělství) lze rozlišit pět základních sociálně ekonomických skupin, a to hlediska postavení v zaměstnání a majetkoprávního vztahu k výrobním zdrojům:

⁴⁶ „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 24

⁴⁷ [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/\\$File/3106q307.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/$File/3106q307.xls)

- *zaměstnanci* – jedná se o pracovníky placené mzdou v podnicích právnických a fyzických osob, včetně najatého managementu;
- *pracující členové zemědělských družstev* – sebezaměstnaní podílníci na zemědělské půdě, majetku, kapitálu, práci a řízení družstva;
- *podnikatelé pracující na vlastní účet* – tj. sebezaměstnané fyzické osoby s podnikatelským oprávněním, bez zaměstnanců;
- *zaměstnavatelé* – jde o sebezaměstnané podnikatele v zemědělských podnicích právnických a fyzických osob, tj. společníci, akcionáři obchodních společností a vlastníci podniků, kteří najímají pracovní sílu;
- *pomáhající rodinní příslušníci* – sebezaměstnané osoby v podnicích podnikatelů pracujících na vlastní účet na základě jiného než pracovněprávního vztahu.

Graf č. 4: Struktura zemědělské ekonomicky aktivní populace v roce 2001

Pramen: „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002, s. 125

ČSÚ také konstruuje relativní ukazatel míry agrární nezaměstnanosti. Pro rok 2001 ji zaznamenala na úrovni 7 %. Nízká cena práce v zemědělství, nižší úroveň vzdělání, úzká profesní specializace, nepříznivá věková struktura, nízká prostorová mobilita, vysoký podíl najímané půdy a jiné specifické vlastnosti v zemědělství nepříznivě ovlivňují sociální postavení zemědělců a snižují tak jejich šance na uplatnění na venkovském trhu práce.

3.2.7 Ekologické zemědělství

Vznik ekologického zemědělství v České republice se datuje od roku 1990 a je tedy další charakteristickou změnou v zemědělství během transformačního období. „*Ekologickým*

zemědělstvím se rozumí zvláštní druh zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky stanovením omezení či zákazů používání látek a postupů, které zatěžují, znečišťují nebo zamožují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, a který zvýšeně dbá na vnější životní projevy a chování a na pohodu chovaných hospodářských zvířat...“⁴⁸ Ekologické hospodaření musí tedy respektovat přírodní cykly, zajišťovat ochranu a udržování přirozené úrodnosti půdy, ochranu a vytváření přirozených životních podmínek hospodářských zvířat, musí respektovat stabilitu ekosystému a napomáhat k udržení kulturního rázu krajiny. Přináší tak pozitivní ekonomické, sociální a environmentální důsledky. V této souvislosti se hovoří o tzv. trvale udržitelném rozvoji a udržitelném zemědělství (udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by ohrožoval možnosti uspokojovat potřeby budoucích generací⁴⁹).

Roku 1990 byly uvolněny první finanční prostředky na podporu vzniku ekologicky hospodařících podniků a tyto dotace pokračovaly až do roku 1992, kdy je MZe ČR zrušilo. Toto rozhodnutí způsobilo v letech 1993-1996 stagnaci ploch a řada podniků hospodařících ekologicky jen z důvodů dotací ukončila svou činnost. Zrušení dotací ale zároveň přispělo kvalitativnímu rozvoji ekologického zemědělství v ČR. Finanční podpory ekologických farmářům byly znovu obnoveny až v roce 1998.

V letech 1990-1991 vzniklo pět svazů ekologických zemědělců, které si vytvořily vlastní směrnice a zajišťovaly pro své členy kontrolu a certifikaci, což vytvářelo určitou nepřehlednost a zmatečnost. Proto bylo třeba vytvořit jednotné směrnice, kontrolu, certifikaci a označování produkce. Na základě dohody svazů a ministerstva zemědělství byl od roku 1993 zaveden Metodický pokyn pro ekologické zemědělství jako jednotná směrnice v České republice. V roce 2000 došlo ke schválení zákona o ekologickém zemědělství (zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství) a s účinností od 1. ledna 2001 tak plně nahradil Metodický pokyn.

V roce 1994 se zavedla jednotná ochranná známka pro biopotraviny, a to především z důvodů marketingu a zviditelnění ekologické produkce pro veřejnost. Od 1.4.1999 je výkonem kontroly ekologického zemědělství v ČR pověřena K.E.Z. o.p.s. (Kontrola ekologického zemědělství, obecně prospěšná společnost) se sídlem v Chrudimi. I když ekologické zemědělství má u nás krátkou tradici, v porovnání se zeměmi Evropské unie na tom není vůbec špatně, jak dokazuje tabulka č. 8 zohledňující stav v jednotlivých zemích v roce 1999.

⁴⁸ Zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, částka 74, s. 3499, § 3

⁴⁹ NOVÁČEK, P.; MEDERLY, P. a kol.: Strategie udržitelného rozvoje, G plus G, 1. vyd. Praha, 1996, s. 18

Tab. č. 8: Ekologické farmy, jejich celková výměra a podíl na zemědělské půdě v zemích EU v roce 1999

Stát	Počet farem	Celková výměra ekolog. farem (v ha)	Podíl na výměře zeměd. půdy (v %)
Česká republika	473	110 756	2,58
Rakousko	19 741	287 900	9,00
Itálie	49 018	958 687	6,50
Finsko	5 200	137 000	6,30
Dánsko	3 009	146 686	5,50
Švédsko	3 252	155 674	5,50
Německo	7 500	416 500	2,64
Španělsko	12 291	352 000	1,40
Portugalsko	750	48 000	1,30
Velká Británie	1 356	240 000	1,20
Nizozemí	1 216	22 997	1,15
Francie	8 140	316 000	1,10
Belgie	550	18 572	0,86
Lucembursko	30	1 002	0,80
Irsko	1 058	32 478	0,73
Řecko	4 231	15 848	0,47

Pramen: http://www.mze.cz/cz/ekozem/_download/EUvymery.rtf

V roce 1999 byl v České republice podíl na výměře zemědělské půdy 2,58 %. V EU tento podíl činil 2,97 %. Již tehdy jsme byli velmi blízko průměru EU. Během následujících tří let došlo k dalšímu zlepšení. Ke konci roku 2002 na území ČR ekologicky hospodařilo 650 farem na celkové výměře 220 tis. ha, což znamená pěti procentní podíl na celkové výměře zemědělského půdního fondu. Tento podíl byl již vyšší než průměr zemí EU⁵⁰. Jen pro zajímavost, nejvíce vývozů produktů ekologického zemědělství je realizováno do Rakouska, dále pak Německa, Nizozemí, Velké Británie, Itálie, Slovenska, Polska a Chorvatska.

Na závěr je nutné zdůraznit, že přestože české zemědělství prodělalo od roku 1989 řadu změn, stále existuje řada slabých míst v porovnání se zeměmi EU, které snižují výkonnost zemědělských podniků ČR a brání zlepšení stavu zemědělského prostředí. Jedná se především o tyto příčiny:

- Podniky se potýkají s určitou zaostalostí techniky a technologií, náklady režie jsou často neúměrně vysoké.
- Management zemědělských podniků je různorodý, typický je dnes odchod mladších pracovníků a pracovníků s ekonomickým vzděláním ze zemědělství. Nový management podniků se často

⁵⁰ Zemědělství v České republice, MZe ČR, Praha, 2002, s. 25

rekrutoval z původního středního managementu specializovaného na mechanizaci, zootechniku či agronomii a nemá ekonomické a marketingové vzdělání.

- Nedostatečně rozvinutá institucionální infrastruktura společnosti vede například k nízké vynutitelnosti smluv pro zemědělce jako přirozeně slabší partnery na trhu.
- Trh s půdou je do značné míry blokován pomalým průběhem pozemkových úprav katastrů. Velmi pomalu probíhá privatizace státní půdy. Podle zákona z roku 1999 má být privatizováno celkem 500 tisíc ha zemědělské půdy ve vlastnictví státu. Do konce roku 2001 bylo privatizováno necelých 10 tisíc ha⁵¹ (bylo vyjednáno desetileté přechodné období pro odkup této půdy pouze českými fyzickými osobami). Na druhou stranu do zemědělství již začal více pronikat zahraniční kapitál, což zvýší zájem o pronájem půdy a rozhybe trh s půdou.
- Rozpory mezi užitím a vlastnictvím půdy (92 % půdy je pronajato)⁵² vytváří překážky pro dlouhodobější investování, pro získání hypotečních úvěrů apod. Je však pravdou, že za pomoci státu bylo do zemědělství od roku 1994 vloženo přes 60 mld. Kč úvěrů, z větší části využitých na modernizaci.

Na druhé straně je v ČR dosud nižší cena pracovní síly a půdy a stále je tu relativně vysoká koncentrace zemědělské výroby (oproti EU v průměru několikanásobně větší výrobně technologické celky v rostlinné i živočišné výrobě), která umožňuje specializaci a lepší využití techniky a kvalifikovaných pracovníků. Zemědělství ČR má také oproti jiným zemím střední a východní Evropy relativně malý podíl na HDP a pracovní síle, srovnatelný s průměrem EU. To zjednodušuje jeho začlenění do systému CAP.

3.3 Proces rozšíření EU

Již před revolucí v roce 1989 existovala mezi tehdejší ČSSR a Evropskými společenstvími spolupráce na základě několika dohod. Po změně politického systému nabyta spolupráce na intenzitě a konečně v lednu 1996 Česká republika předala svou žádost o členství do rukou italského premiéra Lamberta Diniho, jako zástupce země v té době předsedající Radě EU. Aby mohla Evropská komise vypracovat odpovídající posudek na kandidátské země, předala jim k vyplnění dotazníky (ty i s posudky byly zveřejněny v programovém dokumentu Agenda 2000 v roce 1997).

⁵¹ STEJSKAL,P.; VESELÁ, N.: Úroda 2/2003, s. 56

⁵² STEJSKAL,P.; VESELÁ, N.: Úroda 2/2003, s. 56

Evropská komise zároveň připravila dokument nazvaný Přístupové partnerství, který se soustředil na sjednocení podpor z EU kandidátům a stanovení priorit při přijímání *acquis* Společenství. *Acquis* v sobě zahrnuje principy a cíle primárních smluv, přijatou sekundární legislativu, stanoviska, rezoluce, společné akce a postoje, podepsané úmluvy, mezinárodní dohody uzavřené Společenstvím, dohody členských států ve vztahu ke Společenství a mnoho jiných aktů. Jako *acquis communautaire* se označuje ta část *acquis*, která se vztahuje k působnosti Evropského společenství. Odhaduje se, že současné *acquis communautaire* má 80 000 stránek textu, z toho polovina se týká zemědělství⁵³. ČR na své straně připravila svým způsobem zrcadlový dokument k Přístupovému partnerství, a to Národní program pro přípravu ČR na členství v EU. Národní program je flexibilním dokumentem, který se rok od roku mění dle konkrétních podmínek a situací.

Samotným jednáním předcházela nebo probíhala současně etapa tzv. screeningu legislativy. Jednalo se o jakousi prověrku národní legislativy (v ČR šlo tedy o prověrku českého právního řádu) a její porovnání s *acquis* Společenství. Pro přehlednost screeningu bylo celé *acquis* rozděleno do 31 kapitol, zemědělství bylo zařazeno do sedmé kapitoly. Po uzavření screeningu si každá kandidátská země připravila svou vyjednávací pozici, tzv. poziční dokument, v němž uvedla časový okamžik, do kterého převezme *acquis* Společenství nebo zda bude požadovat přechodná období pro jejich převzetí do svého právního řádu. Na druhé straně i Evropská komise si připravila ke každé kapitole návrh společné pozice členských zemí EU a pak mohly započít samotná jednání (negociace).

Na straně České republiky pověřila vláda ČR mandátem k vedení jednání o členství ČR v Evropské unii dvanáctičlennou delegaci, v jejíž čele stojí JUDr. Pavel Telička. Jako první byly uzavřeny kapitoly *Malé a střední podniky*, *Věda a výzkum* a *Školství* k 10. 11. 1998. Několik kapitol zůstalo otevřených až do posledního možného dne 13. 12. 2002, kterým končil summit EU v Kodani (přehled dat uzavření kapitol se nachází v příloze). Česká republika se v Kodani dohodla na podmínkách svého členství v Evropské unii a k 1. 5. 2004 by měla ke Společenství přistoupit. Zatímco kapitoly *Doprava*, *Finanční a rozpočtová ustanovení*, *Hospodářská soutěž*, *Instituce* a poslední kapitola v pořadí značená *Různé* byly uzavřeny byl výraznějších problémů, výsledek jednání o *Zemědělství* byl do posledních okamžiků nejistý. Samotnému jednání na summitu předcházely bouřlivé protesty zemědělců v ČR i jiných kandidátských zemích. Zemědělci upozorňovali mimo jiné na to, že ve srovnání s evropskými zemědělci mohou dostat v prvním roce členství pouze 25 % jejich dotací. Jednání trvala dlouho a přinesla pro kapitolu Zemědělství následující výsledek⁵⁴:

⁵³ <http://www.euroskop.cz/page/render9369.html?src=/site/cz/data/cr/vyjedni/index.html>

⁵⁴ Farmář 02/2003, s. 8 – 9

- samostatné přímé platby z unijního rozpočtu zůstaly na 25% celkových dotací pro rok 2004, 30 % pro rok 2005 a 35 % na rok 2006.
- tyto platby může dorovnat stát, částečně z dalších evropských fondů a částečně ze svého rozpočtu, na výši 55, 60 a 65 procent během let 2004 – 2006. Výsledná výše podpory však nesmí přesáhnout úroveň plateb vyplácených dosavadním členským státům EU.
- například u ovcí, krav a škrabu mohou čeští zemědělci dostat dokonce stejné podpory jako zemědělci z EU. Všeobecně se však počítá s dosažením přímých plateb ve výši 100 % dotací evropských farmářů až v roce 2013.
- dohodnuté limity zpravidla nedosáhly výchozích českých požadavků (viz příloha č. 3).

Tab. č. 9: Příjmy z EU pro následující tři roky (v milionech eur)

Příjmy od EU	2004	2005	2006	Celkem
Zemědělství	100	392	482	974

Pramen: MOCEK, M.: MF DNES 14. – 15. 12. 2002

Vzhledem ke slabosti zemědělství a potravinářského průmyslu a vzhledem k předpokládaným cenovým rozdílům bude třeba u většiny uchazečských zemí počítat s určitou přechodnou dobou, která bude v různých zemích mít různou délku. Toto přechodné období by mělo zmírnit náraz cenových úprav a zpracovatelský průmysl by tak byl po určitou dobu chráněn před nadměrnou konkurencí. Nicméně vláda ČR o toto přechodné období nepožádala v očekávání, že počáteční náraz nezpůsobí krizi a bude překonán.

Model zemědělské politiky přijatý na počátku 90. let vycházel z toho, že není příliš vhodné kopírovat systém EU, který je silně ochranný a zároveň jej čeká období reformních změn. Proto zemědělský sektor nevyužíval až na výjimky významnějším způsobem regulaci trhů jednotlivých zemědělských výrobků. Později, pod tlakem problémů zemědělského sektoru a nutnosti přibližovat zemědělskou politiku k CAP, byly zčásti přijímány některé nástroje obdobné politice Společenství.

Páté rozšíření Evropské unie zvýší plochu zemědělské půdy o více než 40 % a počet zemědělského obyvatelstva na dvojnásobek. V EU je 6,8 % pracovníků, kteří jsou činní v zemědělském a lesním hospodářství. U zemí čekajících na vstup je tento podíl vyšší, v průměru 9,5 %⁵⁵. S ohledem pouze na zemědělství bez zahrnutí lesního hospodářství lze pak vyjádřit, že největšího procenta dosahují země jako Litva (v roce 1999 to bylo 18,1 % pracovníků), Polsko (18,1 %) nebo Lotyšsko (17,2 %). Česká republika ve srovnání s nimi dopadla celkem dobře,

⁵⁵ Zemědělský týdeník, 2. 1. 2003, ročník VI., č. 1, s. 18 - 19

pro daný rok v zemědělství pracovalo 5,1% pracovníků. Evropská unie dosáhla ze všech svých patnácti zemí průměru 4,5 procent, ale uvnitř ní jsou patrné výrazné výkyvy. Zatímco v Německu bylo zemědělsky činných 2,9 % pracovníků, například v Řecku to bylo vysokých 17,8 %⁵⁶.

Rozdíl české a uniijní produktivity práce v agrárním sektoru je menší než v jiných sektorech. Produktivita práce je blízká úrovni Německa a průměru zemí Evropské unie, zatímco v průmyslu a ve službách je to jen kolem poloviny. Spolu s Maďarskem disponuje Česká republika nejproduktivnějším zemědělstvím v regionu zemí střední a východní Evropy. Za předpokladu, že úroveň produktivity práce ČR a Maďarsku bude 100, pak na Slovensku a ve Slovinsku nedosahuje ani dvou třetin a v Polsku jedné čtvrtiny. Rozdíly jsou patrné i při srovnávání podílů zemědělství na HDP v roce 2000. V Maďarsku podíl činil vysokých 4,8 %, na Slovensku 4,5 %, v České republice byl podíl 3,9 %, v Polsku 3,3 % a na Slovinsku dokonce 3,2 %⁵⁷. Přesto se jedná o stále velká čísla v porovnání s EU, kde zemědělství a rybolov zauímají na tvorbě HDP 2,1 %⁵⁸. Není bez zajímavosti, že americké zemědělství dosahuje rekordních 1,4 % HDP.

Po přistoupení k Evropským společenstvím čeká zemědělce radikální změna stávajících podmínek, na což se již řadu let připravují. Především přestane existovat malý český národní trh a bude nahrazen trhem evropským, s tím souvisí i vznik vysoce konkurenčního prostředí. Na území České republiky budou moci působit zahraniční i silné mezinárodní společnosti a spotřebitelé si tak mohou vybrat mezi zemědělskými produkty ty nejkvalitnější. Je nezbytné směřovat k ekologicky nezávadným a environmentálně šetrným metodám v zemědělství a rozvoj sektoru podpořit četnými investicemi do nových výrobních technologií. Významnou roli v tak velkém prostředí budou hrát i obchodní kontakty, marketingové aktivity, vytváření si dobrého jména u spotřebitelů a v neposlední řadě i schopnost managerů a dalších vedoucích pracovníků ovládat minimálně jeden, ale lépe více cizích jazyků.

Výhody a nevýhody vstupu ČR do EU v oblasti zemědělství je možné shrnout do několika bodů. Základní výhody^{59,60} lze spatřovat v:

- možnosti ČR spolurozhodovat o procesech budoucí společné zemědělské politiky, čímž má ČR možnost prosazovat své národní zájmy;
- podstatném rozšíření trhu s 500 miliony spotřebitelů (včetně kandidátských zemí);

⁵⁶ Euro magazín – České zemědělství v Evropské unii, ročník 4, únor 2003, č. 2, s. 6

⁵⁷ FASSMANN, M. a kol.: Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie, Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii, 1. vyd. Praha, 2002, s. 143 – 158

⁵⁸ Úroda, 1/2002, s. 45

⁵⁹ Zemědělský týdeník, 2. 1. 2003, ročník VI., č. 1, s. 18 - 19

⁶⁰ Úroda, 1/2003, s. 40

- zrušení celních bariér;
- zvýšení podpor do zemědělství proti současnému stavu a předpokládaném postupném přiznání přímých plateb ze společné pokladny EU;
- zvýšení objemu prostředků na venkovský rozvoj; především je třeba zmínit vyšší podpory poskytované zemědělským podnikům ve znevýhodněných oblastech a prémie uvolňované v rámci programů ochrany životního prostředí;
- cenách zemědělských výrobců, které zčásti porostou;
- rozšíření odbytových možností pro české výrobky do třetích zemí; významné jsou i vzdálenější trhy, kdy EU má uzavřeno na 200 dohod; často jde o země, kde ČR dosud neměla žádné obchodní programy;
- snížení rizika pro domácí i zahraniční investory a tedy investování do dosud nevyužívaného zemědělského produkčního potenciálu, což by mělo přinést i modernizaci v zemědělství a růst konkurenceschopnosti na západoevropských trzích.

Naopak nevýhody⁶¹, které plynou pro agrární sektor České republiky z procesu rozšíření, spočívají především v:

- nutnosti přispívat z vlastních zdrojů do společné zemědělské politiky;
- vyšších nárocích na státní administrativu při realizaci jednotlivých tržních opatření společné zemědělské politiky;
- riziku silné bezcelní konkurence ze strany agrárních kandidátských zemí, především Polska;
- zvýšení konkurence na trhu 25 členských zemí.

Podle názoru ministra zemědělství Jaroslava Palase je třeba vybudovat silnou marketingovou agenturu, která bude přesvědčovat české občany o tom, že české potravinářské výrobky jsou ty nejlepší, nejčerstvější, nejtradičnější. Otázkou zůstává, zda tento model agentury, který se uplatnil v Rakousku, má naději na úspěch i u nás, kde nejdůležitějším faktorem při nákupu je stále především cena¹.

Rozšíření Evropské unie tedy na jedné straně znamená možné zhoršení pozice českého zemědělství a boj se zahraniční konkurencí o trhy, na druhé straně však přináší výhody a záleží především na vládě a českých zemědělci, jestli se dokáží daných příležitostí chytit a využít je ve svůj prospěch.

⁶¹ Euro magazín – České zemědělství v Evropské unii, ročník 4, únor 2003, č. 2, s. 6

4. AGRÁRNÍ SEKTOR LIBERECKÉHO KRAJE

4.1 Charakteristika kraje

Liberecký kraj vznikl na základě zákona č. 129/2000 Sb. o krajích. S celkovou rozlohou 3 163 km² se Liberecký kraj řadí na předposlední, třinácté místo co do velikosti kraje, zabírá pouze 4 % území České republiky. Menší než Liberecký kraj je už jenom hlavní město Praha. Kraj se sestává z okresů Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Liberec, které byly před územní reformou součástí Severočeského kraje, a okresu Semily, který spadl pod Východočeský kraj. Tyto čtyři okresy v sobě zahrnují 216 obcí, z nichž 36 má statut města. Hlavním centrem kraje je Liberec, který má téměř sto tisíc obyvatel. Druhým největším městem je Jablonec nad Nisou s 45 tisíci obyvateli. Většina obyvatel žije ve městech (78,5 %).

Liberecko bylo industrializováno v 19. století a brzy se stalo součástí hospodářsky nejvyspělejší a nejlidnatější oblasti Čech a Rakousko-Uherské monarchie. Svůj průmyslový charakter si drží dodnes, především v odvětví skla, bižuterie, strojírenství, výroby a zpracování plastů a odvětví zpracovatelského průmyslu s úzkou vazbou na výrobu automobilů. Tradiční textilní průmysl však v důsledku útlumu ztratil v posledních letech své dominantní postavení. Je zřejmé, že nejvíce obyvatel Libereckého kraje je zaměstnáno v průmyslu. V roce 2000 činil podíl pracujících v průmyslu na celkovém počtu zaměstnaných 50,6 %. Podíl ve stavebnictví byl výrazně nižší, dosáhl pouze 4,1 %, v zemědělství, lesnictví a rybolovu dokonce jenom 2,8 %⁶².

Kraj se rozprostírá na severovýchodě České republiky. Na západě sousedí s krajem Ústeckým, na jihu se Středočeským a východní část přiléhá ke Královéhradeckému kraji. Severní okraj Libereckého kraje tvoří v délce 20 km státní hranice se Spolkovou republikou Německou, na kterou navazuje 130 km dlouhá hranice s Polskem. Společné hranice se dvěma státy umožnily počátkem devadesátých let navázat přeshraniční spolupráci s obcemi Saska a s obcemi na polské straně. K 28.8.1991 vznikl na české straně Euroregion Nisa, což je dobrovolné zájmové sdružení obcí, měst a okresů. Smyslem Euroregionu je spolupráce v otázkách územního plánování, zlepšování životního prostředí, zvyšování životní úrovně obyvatel nebo zlepšení infrastruktury přesahující hranice. Pozornost je soustředěna i na likvidaci požárů a přírodních katastrof, rozvoj turistiky, kultury, zlepšování mezilidských vztahů a na spolupráci v sociální a humanitární oblasti⁶³. Veškeré toto úsilí by mělo napomáhat k snazšímu zapojení nečlenských zemí do EU.

⁶² <http://www.czso.cz/kraje/li/zdroj/krajvcis/rady1.htm>

⁶³ <http://www.euroregion-nisa.cz/cz/index.html>

Mapa č. 1: Liberecký kraj

Pramen: <http://www.czso.cz/kraje/li/hlavni/index3.htm>

Svími 1 137 km² představuje okres Česká Lípa největší okres Libereckého kraje, z jehož rozlohy zaujímá 35,9 %. Ráz krajiny na Českolipsku, ležícím v západní části kraje, spoluvytváří četné vodní plochy. Největší z nich je Máchovo jezero, kolem kterého vznikla významná oblast cestovního ruchu a patří tak k nejnavštěvovanějším rekreačním oblastem v ČR. Dále se tu nachází bývalý vojenský prostor Ralsko, jehož vznik v padesátých letech provázelo zlikvidování řady obcí. Od roku 1968 tu zůstávala armáda bývalého Sovětského svazu. Po jejím odchodu došlo ke zrušení vojenského prostoru, pro který se dnes hledá nové využití. Okres Jablonec nad Nisou svou rozlohou 402 km² patří mezi nejmenší okresy České republiky, na celkovém území Libereckého kraje se podílí pouhými 12,7 procenty. Naproti tomu má největší koncentraci obyvatel v kraji (219 obyvatel na km²). Na Jablonecku jednoznačně dominují taková odvětví, jako jsou sklářství a bižuterie. Okres Liberec spadá mezi nejseverněji položené okresy ČR a zaujímá 29,2 % plochy Libereckého kraje. Nejznámější dominantou Liberecka a vůbec celého kraje je nevyšší bod Ještědského hřebene – Ještěd, který nabízí množství sportovních příležitostí. Na jeho vrcholu se nachází vysílač a hotel a vytváří tak siluetu, kterou řada libereckých podniků zahrnuje do svého loga. Okres Semily svou rozlohou zaujímá 22,1% plochy Libereckého kraje a též náleží mezi často vyhledávané oblasti rekreace a turistiky. Je znám především pro svá zimní střediska jako Harrachov, Rokytnice nad Jizerou či Jilemnice. Na jeho území se rozkládá Český ráj, v roce 1955 vyhlášený jako první chráněná krajinná oblast v republice.

Z hlediska geografie je možné celý kraj charakterizovat jako převážně hornatý, na jeho území se nachází několik pohoří - Lužické hory, Jizerské hory a západní část Krkonoš včetně jeho podhůří. Reliéf území je velmi členitý a nadmořská výška se v kraji výrazně mění. Nejvyšším bodem kraje je vrchol Kotel (1 435 m) nedaleko Harrachova v okrese Semily, nejnižší bod 208 m. n. m. leží v okrese Liberec. Kraj se vyznačuje velkou pestrostí přírodních ekosystémů, vysokou koncentrací chráněných území a botanicky a zoologicky významných lokalit. Nalézá

se tu pět chráněných krajinných oblastí (České středohoří, Jizerské hory, Lužické hory, Český ráj, Kokořínsko) a řada přírodních rezervací a památek.

Rozmanitost klimatických podmínek zapříčiňuje výrazné odlišnosti v pěstovaných polních plodinách. V Libereckém kraji se tak nachází trvale travní porosty, pěstují se tu okopaniny, kukuřice, cukrová řepa, zároveň jsou tu vhodné podmínky pro sadařství a zelinářství. Vzhledem k poměrně chladnému klimatu se chov hospodářských zvířat soustředí především na chov hovězího dobytku, ovcí a koz. Kraj se dále vyznačuje nadprůměrnými srážkami v porovnání s průměrem v ČR. Největší srážky byly za posledních 20 let naměřeny v roce 2001, které v období od 12. srpna do 20. října způsobily zemědělcům Libereckého kraje 70 mil. Kč ztráty⁶⁴ z neskližených plodin a nerealizovaných tržeb.

4.2 Zemědělský půdní fond

Většina území Libereckého kraje byla před druhou světovou válkou osídlena německým obyvatelstvem. Po válce došlo k jejich odsunu a opuštěné usedlosti byly přiděleny obyvatelstvu z vnitrozemí a ze Slovenska. Noví hospodáři se často v problematice zemědělství příliš dobře neorientovali, a proto zde v rámci kolektivizace proběhl převod soukromé půdy do jednotných zemědělských družstev a státních statků bez výrazných obtíží. Pouze na malé části půdy hospodařili soukromí zemědělci, i když to pro ně znamenalo respektovat mnohem horší podmínky, než které byly nastaveny pro státní vlastnictví.

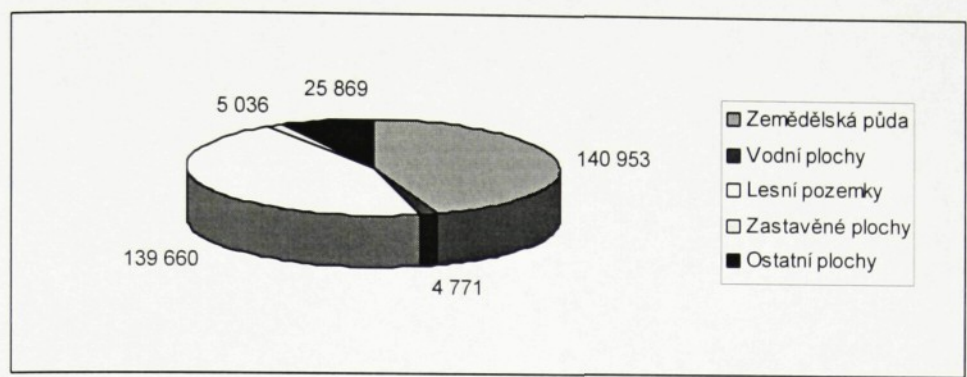
Rok 1989 znamenal zastavení dosavadního vývoje a přístupů k zemědělství. Probíhající majetková transformace v zemědělství ČR však nebyla provázena většími změnami v rozsahu zemědělské půdy, oproti roku 1990 došlo k jeho poklesu o pouhou čtvrtinu procenta⁶⁵. Výměra zemědělské půdy je tak v Libereckém kraji hned po kraji Karlovarském a samozřejmě Praze nejmenší v rámci České republiky, zaujímá jen 3,29 procenta z celkové výměry zemědělské půdy ČR. Pro srovnání, největší podíl vykazuje Středočeský kraj (15,65 %) a Jihočeský kraj (11,60 %)⁶⁶. Podíl lesů v Libereckém kraji je vyšší než celorepublikový průměr, zaujímá téměř 45 % území kraje a je jen o málo menší než podíl půdy zemědělské.

⁶⁴ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 4

⁶⁵ <http://www.czso.cz/kraje/li/zdroj/krajvcis/rady1.htm>

⁶⁶ Zpráva o stavu zemědělství – Liberecký kraj, Resort životního prostředí a zemědělství Libereckého kraje, Liberec, 2002, s. 3

Graf č. 5: Zastoupení jednotlivých druhů pozemků na celkové výměře kraje v roce 2002 (v ha)

Pozn.: Celková výměra Libereckého kraje je 316 289 ha.

Pramen: Zpráva o stavu zemědělství – Liberecký kraj, Resort životního prostředí a zemědělství Libereckého kraje, Liberec, 2002, s. 3

Půdní fond Libereckého kraje je tvořen vysokým podílem méně kvalitních a svažitých půd. V důsledku toho umožňuje půda dosahovat pouze průměrných až podprůměrných výsledků. Zatímco v ČR spadá do méně příznivých oblastí LFA 56,58 % zemědělského půdního fondu, v Libereckém kraji je do LFA zařazeno 69,97 %. Jedině okres Česká Lípa se se svými 42,6 procenty pohybuje pod celostátním průměrem, zato okresy Semily dosahují 80,82 %, Liberec 81,45 % a Jablonec nad Nisou dokonce 96,10 %⁶⁷.

Tab. č. 10: Struktura zemědělského půdního fondu pro jednotlivé okresy v r. 2002 (v ha)

Půda	Česká Lípa	Jablonec n.N.	Liberec	Semily	Liberecký kraj
Zemědělská půda	45 953	13 016	44 391	37 593	140 953
z toho: orná půda	26 461	3 265	23 402	17 639	70 767
trvalé travní porosty	17 578	8 351	17 874	17 427	61 230
zahrady	1 566	1 351	2 801	1 744	7 462
ovocné sady	299	49	314	783	1 445

Pramen: Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková příloha

Tím, že je Jablonecko nejmenším okresem v kraji a zároveň má nejméně vhodné podmínky pro rozvoj zemědělství, přispívá do zemědělského půdního fondu kraje pouze 13 016 hektary, což je nejméně ze všech čtyř okresů (viz tabulka č. 10). Liberecký kraj vykazuje vysoký podíl

⁶⁷ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 8

trvalých travních porostů. Společně s nízkou produkční účinností půd se tak oblast Libereckého kraje zařazuje do oblastí vhodných k chovu skotu.

Jednoznačně negativním jevem posledních let je snižování obdělávané zemědělské půdy. Hlavní příčinou je to, že restituenti na svém majetku nehospodaří, nikomu ho nepronajímají a ani jej žádným způsobem neudržují. Odhaduje se, že 54 667 hektarů¹ zemědělské půdy, tedy 39 % z celkové výměry kraje zůstává nevyužito. Ačkoli se klade velký důraz na ekologické aspekty jakékoli produkce, dosud nenastal v tomto směru potřebný obrat a životní prostředí je tak výrazně zatěžováno. I když má Semilsko z celého Libereckého kraje patrně nejlépe ošetřovanou krajinu, která je srovnatelná s podobnými oblastmi západní Evropy, všeobecně se vzhled krajiny zhoršuje. Vznikají rozsáhlé plochy s produkcí alergenů, množí se různí škůdci, rozšiřují se místa s nálety nekulturních dřevin a v neposlední řadě se následky z neobhospodařování půdy nepříznivě promítají i na režimu povrchových a podpovrchových vod. S těmito problémy se musí střetávat současná generace a v případě jejich neřešení budou zatěžovat i generace příští.

4.3 Podnikatelská struktura

V období socialismu nebyla struktura zemědělských subjektů příliš členitá. V Jablonci nad Nisou zpočátku působily především státní statky, později se tu rozmohla zemědělská družstva. Převaha zemědělských družstev se projevila i na úrodnějších půdách Českolipska, Liberecka a na většině území okresu Semily. V severních oblastech pak byly zřízeny státní statky. V zanedbatelné míře působili v kraji i soukromí zemědělci. Po roce 1989 mnoho družstev zaniklo, jiná se transformovala, soukromé vlastnictví se nesrovnatelně zvětšilo na úkor státního, zakládaly se rodinné farmy.

Ze 140 953 ha zemědělské půdy kraje hospodaří zemědělské subjekty na výměře 87 535 hektarů. 70 % z ní obdělávají právnické osoby, přičemž se soustředí především na trvalé travní porosty a následně ornou půdu. Na 30 % půdy působí jako zemědělské subjekty fyzické osoby a opět trvalé travní porosty představují největší podíl na půdě fyzických osob. Ostatní držitelé, u nichž není vykazována zemědělská výroba, mají ve vlastnictví 53 460 hektarů, a to včetně nepronajaté půdy ve správě Pozemkového fondu ČR. Pouze 5,7 % obhospodařované půdy je vlastnictví zemědělských subjektů, zbytek je pronajat od Pozemkového fondu či ostatních vlastníků⁶⁸.

⁶⁸ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 9

Půdní fond České republiky i nadále vydává zemědělskou půdu, na které zemědělské subjekty dlouhodobě hospodaří a mají ji pronajatu, avšak nevydané pozemky přechází do vlastnictví nájemce pouze na základě restitučního nároku. Proto je častějším případem, že Půdní fond ČR zařazuje zemědělskou půdu do výběrových soutěží, kde ji získá jiná oprávněná osoba. Ta může daný pozemek nabídnout zemědělci k prodeji za nadsazenou cenu nebo může stanovit nevhodné nájemní podmínky. Ne vždy hospodařící subjekty mají dostatek finančních prostředků, aby mohli pozemek v soutěži získat. Zemědělci tak nemají žádnou jistotu, že jejich činnost nebude narušená zásahem někoho cizího.

Z celkového počtu 69 právnických osob jich 36, tedy více jak polovina, hospodaří na pozemcích o rozloze nad 500 hektarů. U fyzických osob je tomu právě naopak. Jejich celkový počet ke konci roku 2002 byl 623, přičemž 392 (62,92 %) z nich má hospodářství do 20 hektarů⁶⁹.

V rámci Libereckého kraje a často i celé České republiky působí řada organizací, jejich činnost ovlivňuje zemědělské subjekty a jejich činnost. Jedná se o Pozemkový fond ČR, dále Zemědělskou agenturu Ministerstva zemědělství České republiky, jejímž prostřednictvím jsou přijímány a kontrolovány žádosti o dotace a následně a vypláceny. Podporami se též zabývá PGRLF. Samostatnou složkou je SZIF, který v našem kraji administruje žádosti o mléčné kvóty a ekologické zemědělství. Dalšími organizacemi jsou Státní veterinární správa, Státní rostlinolékařská správa, Ústřední kontrolní a zkušební ústav zemědělský, Výzkumný ústav zemědělský Ruzyně, Česká inspekce životního prostředí, Česká zemědělsko-potravinářská inspekce, Česká obchodní inspekce, Okresní hygienické stanice, Zepor Praha apod.

4.4 Chov hospodářských zvířat

Statistiky chovu hospodářských zvířat používají speciální ukazatel – velkou dobytčí jednotku (VDJ), která má odlišné hodnoty pro různý druh zvířat. Dospělý hovězí kus představuje 1 VDJ, pokud je mladší dvou let, jedná se o 0,75 VDJ, a konečně hovězí kus do jednoho roku se vyznačuje má 0,47 VDJ. U prasat jde o hodnotu 0,3, u koní 1,4 a nejmenší jednotky dosahují ovce a kozy, konkrétně 0,12 VDJ.

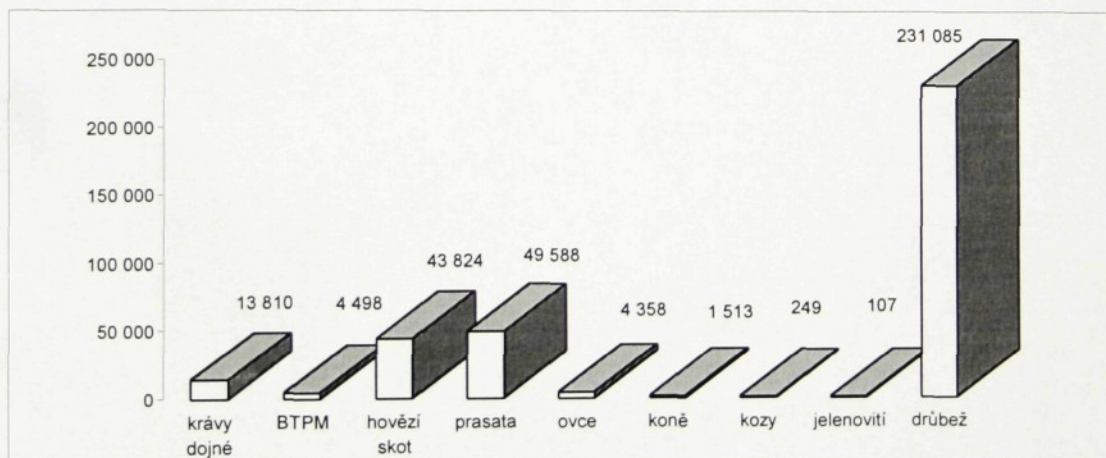
Nejvýznamnějším odvětvím v chovu zvířat je chov hovězího skotu. V roce 1990 připadalo na jednu velkou dobytčí jednotu 1,4 - 1,6 hektarů zemědělské půdy. Výměra se však během let zvětšovala

⁶⁹ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 2.3

3,26 hektarů⁷⁰. Příčiny poklesu množství skotu spočívají již v počátcích transformace. Státní statky podle zákona o půdě byly povinny vydávat zemědělskou půdu včetně ostatního majetku a zvířat. Mnoho zvířat skončilo tehdy na jatkách. V letech 1991 – 1997 agrární sektor v ČR dosahoval nulové míry rentability, čímž byly bržděny investice do zemědělství i do nákupu zvířat a nebyl zde ekonomický motiv v dané oblasti podnikat. Obdobná situace nastala i u některých zemědělských družstev. Zároveň se do produkčních oblastí poskytovaly vyšší dotace než do oblastí s horšími přírodními podmínkami.

Důležitým hodnotícím hlediskem, které vyjadřuje dosaženou intenzitu chovu hospodářských zvířat, je počet velkých dobytčích jednotek na hektar zemědělské půdy. V Libereckém kraji jde o 0,306 velkých dobytčích jednotek (VDJ) na hektar, což je hodnota pod průměrem České republiky, která vykazuje 0,365 VDJ/ha z.p. Intenzita se vyjadřuje i pro jednotlivé druhy zvířat, avšak pouze u ovcí a koní intenzita v kraji přesahuje celorepublikový průměr. Z porovnání jednotlivých okresů vyplývá, že se výrazně vysoká intenzita chovu zvířat projevuje v okrese Semily, který s hodnotou 0,453 VDJ/ha z.p. přesahuje průměrný výsledek v celé ČR. Ostatní okresy kraje jsou na tom hůře a dosaženými hodnotami se sobě navzájem podobají. Jejich intenzita je jen o málo vyšší než 0,250 VDJ na hektar zemědělské půdy.

Graf č. 6: Počet kusů hospodářských zvířat ke konci roku 2002

Pramen: Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 3.1.

⁷⁰ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 11

Samostatně vykazovanou složkou u hovězího skotu jsou krávy, které se dále rozlišují na krávy dojné a tzv. krávy BTPM (bez tržní produkce mléka). Krávy bez tržní produkce mléka jsou krávy, jejichž mléko se využívá výhradně k výkrmu mláďat a jsou odchovávány pastevně. Za rok 2002 činil podíl krav na hovězím skotu 41,78 % (viz graf č. 6). Celkový počet skotu by se měl v budoucnu mírně zvýšit. Chov prasat, především v okresech Česká Lípa a Liberec, tvoří důležitou příjmovou položku zemědělské prvovýroby a dosažené výsledky snesou i nejpřísnější hodnocení. Ani chov ovcí se v průběhu transformace nevyhnul změnám. V devadesátých letech kvůli dovozům levné ovčí vlny došlo k likvidaci stád. V posledních letech se však stáda pomalu rozrůstají a lze očekávat další navýšení počtu chovaných ovcí.

Stav zvířat se podstatně liší okres od okresu. Na Semilsku je soustředěno nejvíce krav, z celého kraje se jich tu chová 48,41 procent. Naopak nejméně se na chovu krav podílí Jablonecko, konkrétně 9,24 procenty. Toto postavení krajů se nemění, ani pokud jde o vyjádření celkového počtu hovězího skotu a ovcí. Největší počet prasat se nalézá v okrese Česká Lípa (53,37 % z počtu prasat v kraji) a následně na Liberecku (36,97 %). Neuvěřitelně nízký podíl v chovu prasat zaujímají jablonečtí hospodáři, pouhých 0,27 %. Stejně pořadí se opakuje i v případě drůbeže, jablonecký podíl zde klesá dokonce na 0,15 procent⁷¹. Pouze u jelenovité zvěře opouští Jablonecko tradiční poslední místa v hodnocení. V chovu této zvěře se dostává na první místo, což je způsobeno tou skutečností, že v ostatních okresech je stav jelenovitých nulový.

4.5 Pěstování zemědělských plodin

Nejvíce zemědělské půdy Libereckého kraje zabírají trvalé travní porosty. V roce 2002 vyprodukovaly trvalé travní porosty 817 994 tun krmiva, tedy téměř 75 procent z celkového objemu zelených krmiv. Zbytek je doplněn plodinami typickými pro oblasti mírného pásma jako obiloviny, řepka, brambory, cukrovka, zelenina a ovoce. Na základě údajů o počtu hektarů, na nichž se plodiny pěstují, a tunách, které se z dané půdy sklídí, je možné srovnávat výnosnost zemědělské půdy v jednotlivých okresech. Avšak i při takovém srovnávání je nutné mít na paměti nestejně podmínky při výkonu zemědělské činnosti a chápat tak určitou omezenost dosažených výsledků.

K nejdůležitějším odvětvím českého zemědělství patří bezesporu obilnářství. Produkce obilovin slouží jak k výrobě potravin, tak k výrobě krmných směsí. Až na Jablonecko, kde se obiloviny

⁷¹ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 3.1

pěstují na skutečně malé výměře, jsou plochy této plodiny v ostatních okresech na přibližně stejné úrovni (přesahují 5 000 ha). Z hlediska výnosnosti se okresy od sebe příliš neodchylují, v roce 2002 dosáhly v průměru 3,95 tun obilovin na hektar⁷². Ve stejném roce byl průměr za celou Českou republiku 4,33 t/ha, což staví Liberecký kraj do nepříznivé pozice zaostávajícího kraje.

Z olejnin se v Libereckém kraji pěstuje řepka olejná. Jedná se o nejrozšířenější druh olejnin v ČR a používá se pro potravinářské i nepotravinářské účely. Především řepka sklizená z pozemků uvedených do klidu bývá využívána k výrobě ekologického paliva. Jeden hektar, na němž se řepka pěstuje, v roce 2002 vydal 2,94 t/ha. Tento výsledek převyšuje celorepublikový průměr (2,27 t/ha) a dá se označit za uspokojivý.

Patrně vzhledem k tomu, že je Jablonecko nejmenší okres v kraji a potýká se s největším procentem území LFA, vyznačuje se rozloha jednotlivých plodin vždy nejnižším počtem hektarů. U cukrovky, luskovin na zrno, ovoce a zeleniny je produkce tohoto okresu nulová. Co se týče ovoce a zeleniny, ani českolipští a semilští zemědělci se nevěnují jejich pěstování. Na produkci zeleniny a ovoce se zaměřují pouze zemědělské subjekty v okrese Liberec.

Vážnější rozdíl lze spatřit v pěstování brambor a kukuřice na siláž. Zatímco Českolipsko dovedlo za rok 2002 vyprodukovat 25,35 tun brambor na hektar a i Jablonecko a Semilsko se udrželo nad hodnotou 20 t/ha, zemědělci v okrese Liberec dosáhli pouhých 13,69 t/ha. Nízká produkce Liberecka tak stahuje průměr okresů na 20,66 t/ha¹ a tím ztrácí na průměr ČR (23,51 t/ha)⁷³. U kukuřice na siláž se okres Česká Lípa propadl se svými 19,64 t/ha na poslední místo a v čele žebříčku jej vystřídalo Jablonecko (42 t/ha)⁷⁴.

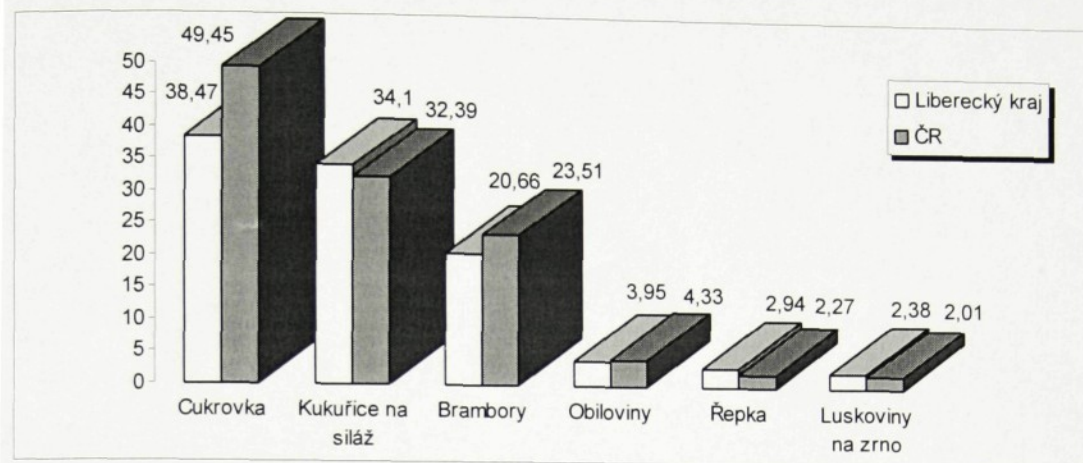
Ze srovnání výsledků Libereckého kraje s průměrnými výsledky v celé České republice (viz graf č. 7) plyne, že výnos cukrovky a brambor je v ČR mnohem vyšší než v kraji, avšak co se týče ostatních plodin, hodnoty zjištěné v kraji se pohybují okolo celorepublikového průměru. I když graf nezachycuje veškeré plodiny pěstované na území kraje, načrtnuté údaje poukazují na určitou lehkou podprůměrnost zemědělství Libereckého kraje.

⁷² Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 2.4.

⁷³ [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/CB65545ECEC695CBC1256CD1002F8F5C/\\$File/2102rr01.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/CB65545ECEC695CBC1256CD1002F8F5C/$File/2102rr01.xls)

⁷⁴ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 2.4.

Graf č. 7: Výnos zemědělských plodin za rok 2002 (v t/ha)

Pramen: Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 2.4.

[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/CB65545ECEC695CBC1256CD1002F8F5C/\\$File/2102rr01.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/CB65545ECEC695CBC1256CD1002F8F5C/$File/2102rr01.xls)

4.6 Struktura zaměstnanosti

V současné době pracuje v zemědělské prvovýrobě 0,62 procent z celkového počtu obyvatel Libereckého kraje, na 100 ha zemědělské půdy tedy připadá 1,9 pracovníků. Od tohoto propočtu se výrazně odchyľují Semily se 3,52 pracovníky, ostatní okresy nepřevyšují hodnotu 1,5 pracovníka na 100 hektarů⁷⁵. Počty pracovníků pro jednotlivé okresy odpovídají využití zemědělské půdy a živočišné výrobě, která je nejintenzivnější právě na Semilsku.

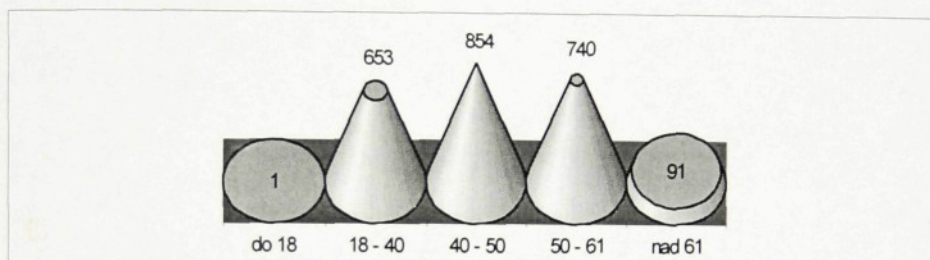
Zaměstnance agrárního sektoru je možné rozdělit do tří základních podskupin, a to majitele, managery a ostatní. Ke konci roku 2002 působilo v Libereckém kraji 351 majitelů, z nichž většina vlastní podniky fyzických osob. Počet managerů je menší, jde o 145 pracujících. Příčinou jejich nižšího počtu je skutečnost, že ne všichni majitelé, především fyzické osoby, nezbytně potřebují pro svou zemědělskou činnost manažera. V menších podnicích tak roli manažera přebírá sám majitel. Do podskupiny „ostatní“ patří řadoví zaměstnanci, kterých bylo k 31. 12 2002 v Libereckém kraji 2185. Největší podíl zemědělců je na Semilsku (49,21 %). Jablonecko dosahuje pouze

⁷⁵ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 12

6,53 %, což je nejmenší hodnota za všech okresů kraje. Pro úplné srovnání, na Liberecku pracuje 23,20 % zemědělců kraje a na Českolipsku 20,96 %⁷⁶.

Věková struktura, zobrazená v grafu č. 8, upozorňuje na zastarávání pracujících, to je však problém i ostatních sektorů v ČR. Nejvíce zaměstnanců se nachází ve věku mezi 40 a 50 lety, což je přibližně jedna třetina pracujících. Druhou nejpočetnější skupinou jsou zemědělci ve věku 50 - 61 let. Z toho vyplývá, že v průběhu následujících deseti let dosáhne nebo dokonce překročí důchodový věk téměř 60 % všech aktivně pracujících zemědělců.

Graf č. 8: Věková struktura osob pracujících v agrárním sektoru Libereckého kraje (k 31. 12. 2002)

Pramen: Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 4.4.

Přibližně čtyřicet procent pracujících dosáhlo odborného vzdělání. Za nimi následují lidé se základním vzděláním (20, 93 %) a lidé se vzděláním středním (18,46 %). Pouze tři procenta zemědělců získala vzdělání vyšší. Tato všeobecná struktura se liší podle práce, kterou u zemědělského subjektu zaměstnanci vykonávají. Načrtnutá struktura plně odpovídá řadovým pracovníkům, ale co se týče majitelů a managerů, převažuje u nich střední vzdělání, následované vzděláním vyšším.

Průměrná mzda, které zaměstnancům náleží za práci v agrárním sektoru (bez ohledu na pracovní náplň), byla v roce 2002 na úrovni 11 910 Kč⁷⁷. Ve srovnání s celorepublikovým údajem za 3. čtvrtletí 2002, který činil 12 103 Kč⁷⁸, tak průměrná mzda zemědělců Libereckého kraje zaostává o 1,59 %. Vzhledem k tomu, že ani průměrná mzda agrárního sektoru celé ČR není nijak

⁷⁶ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 4.4.

⁷⁷ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 4.4.

⁷⁸ [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/\\$File/3106q307.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/598551EA8443C679C1256CA700328D51/$File/3106q307.xls)

zvlášť vysoká ve srovnání s průměrnou mzdou ze všech odvětví a že velikost mzdy je značně navýšená o platy managerů, dá se tato situace hodnotit jako neuspokojivá.

Porovnání mezd v rámci kraje také nezní příliš příznivě. I když Liberecký kraj zaujímá 6. místo z hlediska nejvyšší průměrné mzdy dle krajů (13 610 Kč za první tři čtvrtletí roku 2002)⁷⁹, mzda v zemědělství se nachází pod tímto průměrem, a to o 12,49 procent. Opět lze mzdy v zemědělské výrobě diferencovat dle pracovní náplně, čímž si některé skupiny polepší, avšak u některých to znamená ještě větší propad. Majitelé zemědělských podniků měsíčně získávají mzdu v průměru okolo 11 918 Kč. Je to o něco málo více, než činí průměr za agrární sektor v kraji, ale méně, než je průměr ze všech odvětví kraje. Zato manažeři jsou na tom výrazně lépe. Jejich mzda ve výši 14 466 Kč je dokonce vyšší než průměrná mzda ČR. Zcela nejhůře jsou na tom ostatní pracovníci, kterých je nejvíce a jejichž vzdělání je především základní a odborné. Jejich průměrná mzda za rok 2002 dosáhla 9 346 Kč. Tato mzda je zapříčiněna především nízkým ohodnocením pracovníků zaměstnaných u fyzických osob, protože zde je průměrná mzda dokonce jenom 8 412 Kč.

4.7 Zemědělské učňovské a střední školství

Posláním zemědělské školství je vzdělávat žáky v zemědělských, lesnických a potravinářských oborech a připravit je na práci středně odborných kádrů a na dělnická povolání. Vyučovací programy jsou strukturovány následujícím způsobem:

- a) učební 2-leté (pro žáky s nedokončeným základním vzděláním),
- b) učební 3-leté,
- c) studijní obory na středních odborných školách a učilištích,
- d) nástavbové obory 2-leté denní či 3-leté dálkové pro absolventy 3-letých učilišť,
- e) speciální 2-leté a 3-leté obory na odborných učilištích.

Pozitivem zemědělského školství v Libereckém kraji je především široké spektrum oborů specializovaných na zemědělskou a lesnickou výrobu, ale i takových oborů, které s touto problematikou úzce nesouvisejí. Jednotlivé školy nabízejí možnost vyučit se v oborech jako zemědělský podnikatel, farmář, pekař, cukrář, řezník, potravinářská výroba, opravář zemědělských a lesních strojů, krajinář, zahradník, zpracovatel dřeva apod. Během studia žáci získávají praktické dovednosti na různých externích či interních pracovištích škol. Školy bývají vybaveny dílnami, laboratořemi a v některých případech i vlastními prodejny (např. pekárny). Žáci pracují na pozemcích školy, některé školy mívají zřízené botanické zahrady či arboreta. Praxe

⁷⁹ [http://www.czso.cz/csu/edicionplan.nsf/publ/ACA8D7368CDF52A7C1256CA700328D5B/\\$File/3106q322.xls](http://www.czso.cz/csu/edicionplan.nsf/publ/ACA8D7368CDF52A7C1256CA700328D5B/$File/3106q322.xls)

dále probíhá v zemědělských podnicích. Negativní stránkou ve školství je poměrně malý zájem o vzdělání v zemědělství a finanční náročnost praktického vyučování. Vybavení a pomůcky jsou u řady škol zastaralé a bylo by potřeba je vyměnit za modernější.

4.8 Zpracovatelský průmysl

Mlékárenská výroba

Během transformačního období se omezil počet krav s produkcí mléka. Po privatizaci mlékárenského průmyslu řada mlékáren spěla k zániku, především z důvodu velké zadluženosti. Milko Liberec tak skončilo vyhlášením konkurzu a podobný osud potkal i Mlékárnu Česká Lípa. V současnosti působí na území kraje šest mlékáren, které se zabývají výrobou různých druhů sýrů, másla, podmáslí, syrovátky, sušeného odstředěného mléka, smetany, tvarohu a samozřejmě konzumního mléka. TPK Velký Valtinov je výrobní tavených sýrů, z nichž nejznámější jsou Matador či Maratónec.

Na základě údajů z roku 2001 se v Libereckém kraji denně vyrobilo průměrně 172 660 litrů mléka. V současné době se z kraje do mlékáren v Jičíně, Čejeticích a Teplicích vyváží celkem 61 000 litrů mléčné suroviny denně, na druhé straně se do kraje denně dováží přes 56 729 litrů mléka⁸⁰. Místní zpracovatelské kapacity zcela dostačují současnému trendu výroby a dodávek mléka. Zároveň jsou schopny několikanásobně navýšit zpracování, takže tu vzniká prostor pro růst počtu krav v Libereckém kraji.

Občan České republiky průměrně spotřebuje 221,45 litrů mléka za rok. Na jednoho obyvatele Libereckého kraje vychází spotřeba nižší, jde o 201,06 litrů. V současné době zemědělské subjekty nestačí pokrýt spotřebu mléka a mléčných výrobků obyvatel kraje a přibližně 33,78 % spotřeby musí být kryto dovozem⁸¹. Jelikož se spotřeba mléka v rámci ČR zvyšuje, při nezměněném početním stavu krav by se v kraji mohl skluz výroby za spotřebou ještě prohloubit. Aby Liberecký kraj dosáhl v produkci mléka soběstačnosti, bylo by zapotřebí zvýšit stav krav s mléčnou produkcí o 8000 kusů. Mlékárenství je v kraji rozhodujícím odvětvím, jehož budoucnost se jeví poměrně příznivě. Chovatelům se mimo produkce kravského mléka nabízí zároveň i produkce koziho mléka k výrobě krajových specialit apod., čímž se mohou odlišit od produkce krajů ostatních.

⁸⁰ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 29

Zpracování masa

Po roce 1990 mnoho firem, zabývajících se zpracováním masa, muselo ukončit svou činnost. Nejčastějšími důvody byly nevyhovující hygienické a veterinární podmínky, zastaralost provozu či nedostatek finančních prostředků. Společnosti, které se dnes na území kraje nacházejí, usilují o splnění standardů a požadavků EU a během poměrně krátké doby musí provést nezbytné úpravy.

K 15. 9. 2002 byly subjekty masné výroby rozděleny do několika skupin, a to dle hygienických kritérií evropské klasifikace⁸². Ta dělí zemědělské subjekty do devíti skupin od A1 do C3, přičemž ve skupině A1 se nalézají zcela bezproblémové subjekty splňující veškeré požadavky a ve skupině C3 subjekty se největšími potížemi. Podniky Libereckého kraje byly zařazeny následovně:

- Skupina C 1. Do této skupiny bylo zařazeno osm masných výroben, sedm bouráren masa, jedna jatka a jedno sběrné místo zvěřiny. Tyto provozy měly za úkol do konce roku 2002 odstranit stávající závady a zlepšit hygienické standardy, aby mohly být přeřazeny do vyšší kategorie, nebo měly vypracovat projektovou dokumentaci o rekonstrukci a požádat o přechodné období v rámci jednání s EU.
- Skupina B 3. Provozy této skupiny nevyhovují evropským standardům, ale mají ještě možnost do konce roku 2003 provést úpravy a modernizace. Jedná se o 11 výroben masných výrobků, 11 bouráren masa a provozoven drůbeže a 2 jatky.
- Skupina B 1. Sem spadá větší část provozoven kraje.
- Skupina A 3. Patří sem čtyři sběrná místa zvěřiny a mrazírny v Příšovicích.

V okresech Liberec a Jablonec nad Nisou nejsou dostatečné porážkové kapacity na hospodářská zvířata. Zároveň dochází k situaci, kdy zpracovatelé Libereckého kraje nakupují levné krávy v ostatních krajích a naopak zvířata vyprodukovaná v kraji jsou prodávána na porážku do krajů jiných. Toto jednání zapříčiňuje nežádoucí transporty živých zvířat i masa a zvyšuje přepravní náklady.

Pekařská výroba

V Libereckém kraji působí dva pšeničné mlýny – mlýn Svijany a mlýn Raspenava. Oba se neustále modernizují a tím upevňují svoji pozici na trhu. Počet pekařských a cukrárenských živností v kraji nelze přesně zjistit. Jejich přehled je roztržštěn do statistik nevládních organizací jako

⁸¹ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 29

⁸² Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 32

Potravinářská unie, Podnikatelský svaz pekařů a cukrářů, Společenstvo pekaři a cukráři, Společenstvo cukráři. Sektor je však možné charakterizovat jako plně privátní, bez účasti přímých zahraničních investorů.

Většina pekárenských výrobků nalézá své odbytiště v Libereckém kraji, ale vzhledem k volné kapacitě jsou zásobovány i oblasti jiných krajů (např. Pardubického, Ústeckého, Prahy apod.) Spotřeba chleba od roku 1995 neustále klesá, spotřeba běžného pečiva se od téhož roku udržuje na přibližně stejné úrovni 42 kg na osobu a rok⁸³. Pokles spotřeby chleba spočívá v tom, že jeho konzumace byla nahrazena konzumací běžného pečiva a s neustálým prosazováním zdravého způsobu života mírně roste i podíl celozrnných a vícezrnných výrobků. Jelikož tyto výrobky zpravidla nelze vyrábět na linkách, ať už vzhledem k jejich charakteru či malým požadovaným sériím, je jejich produkce zatížena vyššími náklady.

Vyráběný sortiment chleba, běžného, jemného i trvanlivého pečiva je dnes srovnatelný se zeměmi Evropské unie, avšak rentabilita oboru je nedostatečná. Většina supermarketů nabízí chléb a pečivo za nízké prodejní ceny a tím ovlivňují rozhodování spotřebitelů. Pekárny si nemohou dovolit tyto cenný příliš nadsazovat, pokud nechtějí přijít o velkou část zákazníků. Dle průzkumů jsou ceny v českých supermarketech na úrovni 30 % u chleba a 13 % u běžného pečiva z cen v obdobných marketech v SRN a Rakousku. Po přistoupení ke Společenstvím by ceny měly vzrůst na cca 70 %⁸⁴, což znamená výrazné zlepšení rentability. Nedostatek finančních prostředků by totiž mohl zapříčinit neinvestování a tím by byla ohrožena účast na regionálním a později i nadregionálním trhu.

4.9 Mimoprodukční funkce zemědělství

V oblasti mimoprodukčního zemědělství se hospodařící subjekty kraje zaměřují především na pěstování řepky, využívání energetických plodin a agroturistiku. V současné době se na území kraje nachází 15 subjektů⁸⁵ zabývajících se agroturistikou, což je poměrně nízký počet. Jedná se o farmy, které v rámci svého zemědělského podnikání poskytují služby jako ubytování, stravování a pobyty v přírodě. Podpora takových subjektů je v ČR malá a vyskytuje se tu i řada omezujících podmínek, které běžně v okolních zemích neplatí. Například veterinární předpisy znemožňují nepovolaným přístup do stájí, pro zpracování surovin jsou stanoveny přísné podmínky

⁸³ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 34 - 35

⁸⁴ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 34 - 35

⁸⁵ Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, s. 36 – 37

apod. Do budoucna se předpokládá, že zájem o agroturistiku poroste, takže i počet jejich provozovatelů by se měl zvýšit.

Energetické plodiny, které se používají k výrobě bioplynu nebo tepla, se v Libereckém kraji zatím příliš nepěstovaly. Příčinou nebyl jen nezájem ze strany zemědělců, ale i fakt, že neexistovala společenská objednávka, na jejímž základě by se skloubil pěstitelský a energetický program. Přistoupení ke Společenstvím by však v této situaci mělo přinést obrat. Evropská unie požaduje, aby členské státy kryly obnovitelnými zdroji 12 % z celkové energetické potřeby, což znamená mimo jiné i využití biomasy. S výhledem do r. 2010 se pěstování energetických plodin má stát jednou z důležitých příjmových položek zemědělství Libereckého kraje, zabírající plochu o 6 % orné půdy. Vesměs se jedná o plodiny jako rychle rostoucí dřeviny či vytrvalé byliny a jejich pěstění by přineslo kraji kulturně ošetřenou krajinu a nové pracovní příležitosti.

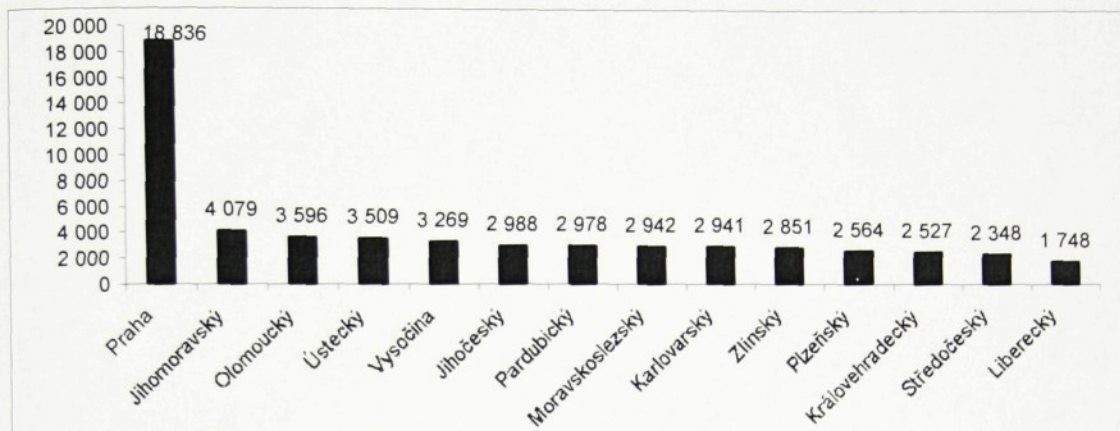
K dalším prvkům mimoprodukční funkce zemědělství patří uvedení půdy do klidu, které je podporováno dotacemi ze strany státu. Velikost půdy uvedené do klidu činí 947¹ hektarů, což je 1,33 % orné půdy v kraji, a necelé její polovina připadá na okres Česká Lípa. Uvádění půdy do klidu je pro zemědělské subjekty zatím dobrovolné, ale s určitostí se dá předpokládat, že po vstupu do Společenství se stane povinností. V současné době země EU musí do klidu uvádět 10 – 15 % orné půdy.

Význam mimoprodučního zemědělství neustále narůstá, rozšiřují se tradiční řemesla, zejména pokud jde o výrobu produktů z přírodních materiálů jako sláma, proutí, dřevo apod. Dalším přínosem v budoucnu bude využití přírodních energetických zdrojů (větru, slunce a vody) k výrobě elektrické energie, a to pro vlastní využití i možnost prodeje do veřejných sítí.

4.10 Podpora agrárního sektoru

Podpory plynoucí agrárnímu sektoru se skládají z podpor a dotací, které poskytují Ministerstvo zemědělství ČR, Státní zemědělský intervenční fond a Podpůrný garanční lesnický a rolnický fond. Libereckému kraji se podle údajů z roku 2001 vyplácí nejnižší podpory ze všech krajů ČR (246 659 tis. Kč), i když rozsah zemědělské půdy není nejmenší. Lepší charakteristikou dotační situace v ČR jsou finanční prostředky poskytované na jeden hektar. I z tohoto hlediska stojí kraj až na konci žebříčku. V roce 2001 získal Liberecký kraj na jeden hektar 1 748 Kč, což je velmi nízká částka ve srovnání s 4 079 Kč/ha v kraji Jihomoravském. V rámci Libereckého kraje nejnižší podpory na hektar r. 2001 obdržel okres Liberec (1 471 Kč/ha), za ním Česká Lípa (1 608 Kč/ha) a Jablonec nad Nisou (1 704 Kč/ha), největších podpor se dočkal okres Semily (2 262 Kč/ha).

Graf č. 9: Přehled o poskytnutých podporách v r. 2001 dle krajů ČR (Kč/ha)

Pramen: Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003, tabulková část, tab. 5

Nejvíce limitujícím faktorem možnosti čerpání přímých dotačních podpor je malá intenzita chovu hospodářských zvířat. Na prostředky z podpůrných fondů MZe ČR si bohužel zemědělci Libereckého kraje příliš nesáhnou. Zejména SZIF je pro oblast Libereckého kraje nepřístupný, protože dotuje řadu plodin v jejich produkci a kvalitě, které se v Libereckém kraji nepěstují (např. víno).

V rámci přístupu k Evropským společenstvím je dnes možné využít předvstupní fond Sapard, jehož činnost byla po určitých prodlevách zahájena na jaře roku 2002. V prvním kole se ihned projevil převis žádostí podložených projekty. Zároveň v souvislosti s letními povodněmi bylo rozhodnuto otevřít téhož roku i druhé kolo. Jelikož se realizace prvního kola pozdržela a tím se prostředky z EU nakumulovaly, bylo možné uplatnit netradiční postup otevření druhého kola ve stejném roce. Záleží totiž jen na Agentuře Sapard, jak poskytnuté finanční prostředky časově rozvrhne.

V prvním kole byl počet schválených projektů v Libereckém kraji 17. Jde o poměrně nízké číslo, které je zapříčiněno zejména nedostatkem finančních prostředků potřebných pro spolufinancování. Kromě toho, že Sapard napomáhá rozvoji zemědělství u nás, umožňuje též zemědělcům seznámit se tím, jak žádat o prostředky, jak připravovat a realizovat projekty a tím se připravit na strukturální fondy EU. Dá se tedy očekávat, že zájem zemědělců poroste a Sapard tak bude moci plnit svou funkci.

4.11 Shrnutí

Schopnost zemědělců Libereckého kraje uspět v široké evropské konkurenci po přistoupení k Evropským společenstvím je poměrně reálná. Pouze malé množství plodin (jako zelenina, ovoce) se pěstuje pro spotřební účely, většinu produkce zaujímá krmivo pro dobytek, které nalézá své odbytiště právě ve svém kraji. V dnešní době čelí masný průmysl dovozům levného dotovaného masa z Polska, Slovenské republiky, Holandska apod. Mezi členskými zeměmi však se tyto dotace uplatňovat nemohou, takže i zde není příliš velký důvod k obavám. Na druhou stranu se v tomto kraji projevuje zastaralost technického vybavení, zadluženost, nedostatek investičních zdrojů i startovacího kapitálu pro nové aktivity. Na finanční zdraví zemědělců působí i omezené přístup k bankovním úvěrům a zpoždování plateb za dodané zboží. Vysoký podíl oblastí LFA znevýhodňuje Liberecký kraj oproti krajům jiným. Nepříliš vhodně nastavená dotační politika jeho horší podmínky jen podtrhuje.

Výrazným problémem vlastně v celé České republice je prodej zemědělské půdy subjektům podle nabídnuté ceny a ne podle toho, kdo půdu využívá a realizuje na ní svou činnost. Rolníci zatím mají přednostní právo jen na nákup poloviny obhospodařovaných pozemků (nejvíce však 300 ha) a nebo na nákup půdy, k níž mají restituční nárok. Pro zemědělce je vlastnictví půdy základem, na němž plánují svou další činnost. V současnosti se sněmovna zabývá vládními návrhy zákonů, jimiž by podpořila rolníky, kteří chtějí získat zemědělské pozemky do svého vlastnictví. Přednostní právo nájemců státní půdy by se tak mělo rozšířit na 70 procent pozemků bez omezení výše výměry⁸⁶. Od letošního října by měla začít pracovat i Pozemková banka, která by zemědělcům poskytla zvýhodněné hypoteční úvěry a dotovala část jejich úroků. Další chystanou změnou je nový zákon o nájmu. Dle obchodního zákoníku mohou nyní majitelé pozemků dát rolníkům výpověď do jednoho roku, nový zákon by však měl výpovědní lhůtu prodloužit na sedm let. Tyto změny by měly napomoci zemědělským subjektům celé České republiky, Libereckého kraje nevyjímaje.

Pro nadcházející roky byly vymezeny cíle, z nichž následující jsou ty nejvýznamnější.

- Snahou zemědělských organizací působících na území Libereckého kraje bude i nadále podporování chovu skotu, který přirozeným způsobem využívá produkci travních porostů, a snaha o zvýšení intenzity jejich chovu na minimálně 0,3 VDJ, aby bylo možné získat dotace k údržbě krajiny. Prvopočátečním cílem je dosáhnout alespoň průměrného stavu skotu připadajícího v ČR na hektar zemědělské půdy.

⁸⁶ MAŘÍK, M.: Hospodářské noviny č. 88, 7. 5. 2003, s. 17

- Primárním cílem zpracovatelského průmyslu je splnění českých a evropských standardů hygienických předpisů, udržet současnou strukturu zpracovatelského odvětví v kraji a rozvíjet místní a krajové speciality. Realizace těchto cílů spočívá ve využití prostředků z předvstupního fondu SAPARD, vlastních prostředků a v aktivitě podnikatelů.
- Zvláštní důraz je kladen na růst mimoprodukční funkce zemědělství, především se zaměřením na půdu jako zdroj produktů obnovitelné energie. S tím souvisí i podpora zemědělské veřejnosti při rozvoji turismu a cykloturismu v rámci rozvoje obcí a nárůst počtu ekofarem. Podíl orné půdy uváděné do klidu by měl výhledově narůst o 10 % a podíl orné půdy s produkcí biomasy na 6 %.
- Dotační systém do zemědělství by měl být stálý, bez výrazných meziročních změn, což by přispělo ke stabilitě a existenci zemědělského sektoru. K tomu je ovšem důležité sladit dotační politiky Ministerstva zemědělství, Ministerstva pro místní rozvoj a Ministerstva životního prostředí. Značnou finanční pomoc představují vedle dotací od státu i prostředky z předvstupních a strukturálních fondů EU, takže i tento příliv peněz by se měl co nejvíce podporovat.
- Pro dosažení stabilizace osídlení v problémových, hospodářsky slabých oblastech vzniká silná podpora mladých farmářů do 40ti let. Dále je nutné rozšiřovat pracovní příležitosti v kraji i místní školství, které vytváří nové pracovní síly příštích let.

5. ZÁVĚRY, ZHODNOCENÍ A VIZE DO BUDOUCNOSTI

Transformační vývoj českého zemědělství přinesl řadu změn. Tou nejvýznamnější byl přechod od státního vlastnictví k soukromému (bez ohledu na malý počet soukromých zemědělců v době před revolucí). Po r. 1989 počet zemědělských subjektů trvale narůstá a tím jen vytváří další pracovní příležitosti pro obyvatelstvo. Velikost obhospodařované půdy se snížila jen minimálně a objem hrubé zemědělské produkce se již ustálil. I když se v 90. letech prohloubily rozdíly cen zemědělských potřeb a cen placených za zemědělské produkty, v posledních letech jsou tu náznaky uzavírání těchto cenových nůžek. Ekologické zemědělství, které se v ČR začalo rozvíjet až po roce 1990, je dnes významnou složkou agrárního sektoru a zajišťuje sociální a ekologické aspekty. Negativní stránkou v zemědělství jsou nízké mzdy v porovnání se mzdami v ostatních sektorech země, ztížený přístup k finančním prostředkům a vyšší zadluženost. Tato charakteristika země platí i pro Liberecký kraj, který se navíc vyznačuje vlastními specifickými rysy. Odlišné přírodní podmínky a náročnost hospodaření na zemědělské půdě se promítají do struktury pěstovaných plodin a chovaných zvířat a mají vliv i na objem vyplácených dotací.

Zemědělství v EU již několik desetiletí představuje největší položku ve výdajích a je tudíž často kritizováno pro svou nesoběstačnost. Navíc se jak zemědělci ze zemí EU, tak zemědělci z kandidátských zemí cítí do budoucna sami sebou navzájem ohroženi. Další nebezpečí plyne i ze světových trhů zemědělských komodit, takže vytvoření obranných opatření i pro nově přistoupené země by neúměrně zatížilo již tak napjatý unijní rozpočet. Reforma, připravovaná pod záštitou evropského komisaře pro zemědělství a rybolov Franze Fischlera, snad přinese nový přístup k této problematice. Vysoké dotační příjmy evropských zemědělců jsou nejfrekventovanějším tématem debat o zemědělství. Tato problematika bývá zhuštěna na jednoduchou otázku: dotace ano či ne? Jádrem všech potíží však není pouze samotná dotační politika Společenství a otázka existence dotací je sice prostá, ale nic neřešící. Podstata vedených diskusí nespočívá v tom, zda podpory ponechat či výrazně omezit, ale v tom, jak změnit současný systém zemědělství tak, aby byl konkurenceschopnější, samostatnější a poskytoval jeho subjektům dostatečné finanční zajištění. Právě takový systém zemědělství by přinesl snížení výdajů do agrárního sektoru. Je však nutné mít na paměti, že zemědělství je sektorem složitým, přístupy k němu se liší stát od státu a koordinace tak velké oblasti vyžaduje dostatek času, trpělivosti a samozřejmě výdajů.

Připojení se České republiky k Evropským společenstvím je již blízko, nicméně zemědělská veřejnost proti této myšlence vesměs zaujímá negativní postoj. Obávají se, že již dnes nepříznivá situace v sektoru po vstupu vyvrcholí krizí. Ačkoli se nevýhody řadě zemědělců i občanů ČR jeví jako převažující, nepřistoupení k Evropským společenstvím by znamenalo mnoho negativních

důsledků, především v podobě:

- rizika dotovaných dovozů z EU a pokračování souboje státního rozpočtu,
- zhoršení podmínek, které by vznikly v ochraně proti dovozu ze třetích zemí;
- ztráty důvěry zahraničních investorů.

Při hodnocení naší budoucnosti v Evropské unii tedy nelze posuzovat dnešek se zítřkem, ale pouze zítřek s členstvím či nečlenstvím v EU. Začátky pro nás možná budou nepříjemné a plné nových změn, avšak zůstat stát stranou, když celá Evropa míří společným směrem, si země, jakou je Česká republika, nemůže dovolit. Ostatně, pohled by neměl směřovat jen do několika nadcházejících let, ale měl by se zaměřit na dlouhodobý přínos plynoucí z evropské integrace. Přistoupení ke Společenství nám dává možnosti, které bychom jinak jako malá země uprostřed Evropy neměli. Již za necelý rok se snad budeme podílet na utváření politik Společenství, společnou zemědělskou politiku nevyjímaje. Chystané referendum ukáže, zdali dokážeme reálně zhodnotit nabízenou šanci se všemi jejími pozitivními i negativními důsledky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Knižní publikace

- [1] Agenda 2000, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha, 1999
- [2] Amsterodamská smlouva, Delegace Evropské komise v České republice, 1. vyd. Praha, 1998, část třetí – Politiky Společenství, Hlava II – Zemědělství, čl. 33, s. 24
- [3] CLANCY, E.; GREEN, J. a kol.: Evropská unie a ochrana životního prostředí očima nevládních organizací, 1. ed. Praha, 1998
- [4] CZESANÝ, S.: Česká ekonomika na prahu 21. století, Profess Consulting s.r.o., Praha, 1998, s. 99 - 104
- [5] FASSMANN, M. a kol.: Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie, Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii, 1. vyd. Praha, 2002, s. 143 - 158
- [6] FORET, M.; ŠAŠINKA, O.; PROCHÁZKA, P.: Evropské marketingové prostředí, Computer Press, 1. vyd. Praha, 1999
- [7] FRIES, F.: Les grands débats européens, Édition du Seuil, 1. ed. Paris, 1995
- [8] HAD, M.; URBAN, L.: Evropská společenství – první pilíř Evropské unie, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2. vyd. Praha, 2000
- [9] HAMPL, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, DemoArt, 1. vyd. Praha, 1996, s. 239
- [10] KOČÍKOVÁ, P.: Zemědělství a životní prostředí, 1. ed. Praha, 2000
- [11] Krajská koncepce zemědělství – Liberecký kraj, Regionální agrární rada Libereckého kraje, Liberec, 2003
- [12] LUKÁŠ, Z.; NEUMANN, P.: Společná zemědělská politika EU – Regionální a strukturální politika EU, VŠE, 1. vyd. Praha, 2000
- [13] Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii – 1999, 1. ed., MZV ČR Praha, 1999
- [14] NOVÁČEK, P.; MEDERLY, P. a kol.: Strategie udržitelného rozvoje, G plus G, 1. vyd. Praha, 1996, s. 18
- [15] PELKMANS, J.: European Integration: Methods and Economic Analysis, Addison Wesley Longman Limited, 2. ed. London, 2001
- [16] Staatliche Umweltpolitik, Ministerium für Umwelt der Tschechischen Republik, Prag, 2001, s. 36
- [17] VÁCLAVŮ, A.: Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu, VŠE, Praha, 1999
- [18] Zákon č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů

- [19] Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník k 1. 1. 2001
- [20] „Zelená zpráva“ - Zpráva o stavu zemědělství České republiky za rok 2001, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha, 2002
- [21] Zemědělství v České republice, MZe ČR, Praha 2002
- [22] Zpráva o stavu zemědělství – Liberecký kraj, Resort životního prostředí a zemědělství Libereckého kraje, Liberec, 2002

Tiskoviny

- [23] DIVILA, E.; SOKOL, Z.: Problémy klasifikace a třídění zemědělských podniků, In: Zemědělská ekonomika 45, 10, 1999, s. 459 – 466
- [24] DOKTOROVÁ, M. a kol.: Strukturální analýza zemědělské soustavy České republiky v období 1981 – 1995, In: Zemědělská ekonomika 46, 2, 2000, s. 81 - 88
- [25] DOUCHA, T.: Předpoklady zvyšování konkurenceschopnosti českého zemědělství, In: Zemědělská ekonomika 46, 4, 2000, s. 155 – 160
- [26] DOUCHA, T.; SOKOL, Z.: Pokus o etapizaci vývoje zemědělství a zemědělské politiky v ČR v letech 1989 – 1998, In: Zemědělská ekonomika 45, 12, 1999, s. 529 - 536
- [27] Euro magazín – České zemědělství v Evropské unii, ročník 4, únor 2003, č. 2, s. 6
- [28] Farmář 02/2003, s. 8 - 9
- [29] HADOVÁ, J.: Směr Evropská unie 3/2001, příloha Mezinárodní politiky 6/2001, s. 1 – 8
- [30] HURTÍKOVÁ, I.: Agrocenzus 1995 a jeho první výsledky, In: Statistika 8-9, 1996, s. 317 - 322
- [31] KAŠPAR, J.: EkoList 8-9 2002
- [32] MAŘÍK, M.: Hospodářské noviny č. 88, 7. 5. 2003, s. 17
- [33] MOCEK, M.: MF DNES 14. – 15. 12. 2002
- [34] STEJSKAL, P.; VESELÁ, N.: Úroda 2/2003, s. 56
- [35] The Economist, September 21st 2002, s. 33
- [36] Úroda, 1/2002, s. 45
- [37] Úroda, 1/2003, s. 40
- [38] Zemědělský týdeník, 2. 1. 2003, ročník VI., č. 1, s. 18 - 19

Internetové stránky

- [39] Informační server Businessinfo: <http://www.businessinfo.cz>
- [40] Informační server Integrace: <http://www.integrace.cz>
- [41] Informační server Euroskop: <http://www.euroskop.cz>
- [42] Oficiální stránky ČSÚ: <http://www.czso.cz>
- [43] Oficiální stránky Evropské unie: <http://www.europa.eu.int>
- [44] Oficiální stránky Ministerstva financí: <http://www.mfcr.cz>
- [45] Oficiální stránky Ministerstva zemědělství: <http://www.mze.cz>

SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha č. 1: Rozpočet pro rok 2001, 2002 a 2003 (v mil. Eur a %)

Příloha č. 2: Přehled dat uzavření kapitol mezi ČR a EU

Příloha č. 3: Výše kvót vyjednaných s EU

Příloha č. 4: Přehled limitů v zemědělství pro jednotlivé komodity

Počet stran: 6

Příloha č. 1: Rozpočet EU pro rok 2001, 2002 a 2003 (v mil. Eur a %)

Oblast	2001		2002		2003	
	mil. EUR	%	mil. EUR	%	mil. EUR	%
Ekonomické a finanční záležitosti	398,60	0,42	494,20	0,51	451,90	0,46
Podnikání	389,00	0,41	291,00	0,30	288,70	0,30
Soutěž	67,30	0,07	73,90	0,08	73,90	0,08
Zaměstnanost a sociální politika	10 002,30	10,58	9 738,40	10,06	9 827,00	10,05
Zemědělství a rozvoj venkova	47 279,20	50,00	47 591,70	49,14	48 398,70	49,48
Energie a doprava	1 004,90	1,06	1 022,70	1,06	1 020,70	1,04
Životní prostředí	179,90	0,19	263,60	0,27	300,90	0,31
Nepřímý výzkum	2 403,00	2,54	2 524,10	2,61	2 711,60	2,77
Informační společnost	257,20	0,27	1 071,30	1,11	1 003,20	1,03
Přímý výzkum	1 050,00	1,11	257,90	0,27	269,60	0,28
Rybolov	1 001,10	1,06	1 095,60	1,13	923,00	0,94
Vnitřní trh	62,70	0,07	65,90	0,07	62,40	0,06
Regionální politika	20 563,50	21,75	21 807,80	22,52	21 880,30	22,37
Zdanění a celní unie	85,50	0,09	89,60	0,09	91,70	0,09
Vzdělání a kultura	741,90	0,78	780,70	0,81	816,50	0,83
Média a komunikace	131,50	0,14	150,40	0,16	142,00	0,15
Zdraví a ochrana spotřebitele	312,80	0,33	744,00	0,77	375,60	0,38
Právo a vnitřní záležitosti	113,30	0,12	147,00	0,15	164,80	0,17
Vnější vztahy	3 332,80	3,52	3 270,30	3,38	3 298,10	3,37
Obchod	61,60	0,07	67,10	0,07	66,70	0,07
Rozvoj a vztahy s A.C.P. zeměmi	1 080,00	1,14	1 119,10	1,16	1 152,30	1,18
Rozšíření	1 749,40	1,85	1 816,90	1,88	1 970,70	2,01
Humanitární pomoc	696,30	0,74	670,80	0,69	673,80	0,69
Boj s podvody	39,80	0,04	48,20	0,05	46,60	0,05
Politika Komise, koordinace a právní rady	202,30	0,21	197,50	0,20	180,40	0,18
Administrativa	503,80	0,53	539,10	0,56	670,60	0,69
Rozpočet a audit	68,30	0,07	72,00	0,07	77,40	0,08
Statistika	114,40	0,12	117,40	0,12	114,30	0,12
Důchody	631,90	0,67	701,70	0,72	745,80	0,76
Ostatní	26,50	0,03	15,80	0,02	16,10	0,02
Celkem	94 551,70	100,00	96 845,50	100,00	97 815,10	100,00

Pozn.: A.C.P. země = africké, karibské a pacifické země

Pramen: http://www.europa.eu.int/comm/budget/index_en.htm

Příloha č. 2: Přehled dat uzavření kapitol mezi ČR a EU

Číslo	Název kapitoly	Datum uzavření
1.	Volný pohyb zboží	7.12.1999
2.	Volný pohyb osob	26.10.2001
3.	Volný pohyb služeb	29.3.2001
4.	Volný pohyb kapitálu	1.6.2001
5.	Právo společností	29.3.2001
6.	Hospodářská soutěž	24.10.2002
7.	Zemědělství	13.12.2002
8.	Rybolov	19.4.1999
9.	Doprava	13.12.2002
10.	Daně	28.11.2001
11.	Hospodářská a měnová unie	7.12.1999
12.	Statistika	19.4.1999
13.	Sociální politika a zaměstnanost	1.6.2001
14.	Energetika	12.12.2001
15.	Průmyslová politika	22.6.1999
16.	Malé a střední podniky	10.11.1998
17.	Věda a výzkum	10.11.1998
18.	Školství	10.11.1998
19.	Telekomunikace	19.4.1999
20.	Kultura a audiovizuální politika	11.6.2001
21.	Regionální politika	22.4.2002
22.	Životní prostředí	1.6.2001
23.	Ochrana spotřebitelů a zdraví	19.5.1999
24.	Spravedlnost a vnějškové vztahy	12.12.2001
25.	Celní unie	14.6.2000
26.	Vnější vztahy	14.6.2000
27.	Společná zahraniční a bezpečnostní politika	6.4.2000
28.	Finanční kontrola	26.10.2001
29.	Rozpočet	13.12.2002
30.	Instituce	13.12.2002
31.	Různé	13.12.2002

Pramen: <http://www.euroskop.cz/page/render0d96.html?src=/site/cz/data/cr/vyjedn/tabulky.html>

Příloha č. 4: Přehled limitů v zemědělství pro jednotlivé komodity

Mléko

- Celková vyjednaná kvóta je 2,737 mld. kg mléka (včetně rezervy 55 788 tis. kg pro rok 2006 na restrukturalizaci spotřeby mléka na farmách). Dostatečný prostor k dalšímu rozvoji odvětví poskytuje také dojednaná referenční tučnost 4,21%.
- Očekáváme, že výkupní cena mléka mírně vzroste z dnešních 7,60 - 8,00 Kč/l na cca 8,50 - 9 Kč/l. Bude však odbourána současná kompenzační platba (asi 0,15 Kč/l). Ta bude zavedena až v roce 2005, avšak proporcionálně bude snížena směrná cena.
- Dalším příjmem chovatelů dojnic bude také porážková prémie na krávy (80 EUR plná sazba), s možností dorovnání dle daných pravidel.

Výkrm skotu

- Vyjednaná zvláštní prémie skotu pro 244.349 kusů přesahuje současnou produkci ČR asi o 53.000 kusů.
- Stejně tak kvóta pro porážkové prémie pro dospělý skot ve výši 483.382 kusů je také nad současnou produkci ČR.
- V našich podmínkách jde o novou dotaci. Zvláštní prémie na býky a porážková prémie v plných sazbách 210 a 80 EUR můžeme dorovnat v prvním roce po vstupu na 55% unijní výše u speciální prémie a na 72,5% u porážkové prémie. Dnes dostávají dotaci jen býci českého červenostrakatého plemene ve výši 1.500 Kč/ks. Stávající limity umožní podpořit všechny chované kusy.

Krávy bez tržní produkce mléka

- Kvóta na podporu krav bez tržní produkce mléka, které mají nárok na přímou platbu 200 EUR, je 90.300 kusů. V roce 2002 přiznává národní dotace na cca. 80.000 kusů telat od KBTPM.
- Situace u KBTPM se příliš nezmění - sazba podpory, pokud bude ČR navýšovat na 100%, bude zhruba shodná s nynější průměrnou sazbou – 6.000 Kč/ks a lze ji podle acquis zvýšit z národních zdrojů na 7.500 Kč/ks, čímž bychom dorovnali současnou nejvyšší úroveň podpory.
- Zástav, jako produkt krav BTPM, by se měl vyvážet díky bezcelnímu režimu uvnitř EU za lepší cenu.

Ovce

- Národní kvóta pro prémie na bahnice 66.733 kusů, současný stav bahníků je asi 56.000 ks.
- Požadavek pro nárok na prémii je minimálně 10 bahníků (dnes limit pro dotaci 5 kusů).
- Ztrátu plynoucí z nižší sazby podpory chovu ovcí v EU budou moci chovatelé nahradit na vyšších platbách podpor rozvoje venkova.

Prasata a drůbež

- Zpočátku může být rizikem nižší přímá platba na ornou půdu, čímž by se mohly „zdrazit“ domácí krmné obiloviny. Při doplacení na 55% přímých plateb však považujeme toto riziko za minimální.
- Projeví se efekt vysoké koncentrace tuzemských chovů s vyšší efektivitou.

Plodiny na orné půdě – obiloviny, některé olejnin, luskoviny, len

- Základní plocha plodin na orné půdě je 2.253.598 ha. Nejedná se o celkovou výměru orné půdy v ČR, některé plodiny se do základní plochy nepočítají a nejsou podporovány. (Např. brambory, cukrovka, mák, hořčice, zelenina, léčivky, ...)
- Platí obecné pravidlo pro možnost dorovnání až na 55, 60 a 65% plné sazby přímé platby v letech 2004-2006, tj. 4366, 4763 a 5160 Kč. V současné době do 600,- Kč/ha.
- Referenční výnos obilovin (4,2 t/ha) slouží k výpočtu platby na plochu i pro ostatní plodiny na základní ploše pěstované, v žádném případě neříká, že nesmíme mít u obilovin vyšší výnos.
- Předpokládáme, že cena olejnin i luskovin poroste, cena pšenice zůstane na přibližně stejné úrovni.

Brambory

- Kvóta na bramborový škrob ve výši 33.660 tun je dvojnásobná oproti původnímu návrhu EU (16.967 tun). Podpora zpracovatelů bude na 100% unijní výše ihned po vstupu, tj. 3984 Kč/t vyrobeného škrobu.

- U průmyslových brambor bude garantována cena podle obsahu škrobu, tj. 5350 Kč/tunu škrobu v dodaných bramborách.
- U konzumních brambor může dojít k mírnému poklesu ceny – není zde žádná společná organizace trhu a žádné kvóty a podpory.

Len

- Limit pro podporu 1.923 tun dlouhého vlákna a 2.866 tun krátkého vlákna.
- U plateb na plochy lnu přádného bude navyšována platba v prvním roce na 98% přímé platby na ornou půdu, dotace na plochu se zvýší na 7780,- Kč (dnes 7.000 Kč/ha v rámci nařízení vlády 86/2001 Sb.)
- Novou dotací pro len přádný bude prémie na zpracování – 4.800 Kč/t na 1.923 tun dlouhého vlákna a 2.700 Kč/t na 2.866 tun krátkého vlákna.
- Bude zachována nejméně současná výměra přádného lnu.
- Pravidla EU umožňují převést podporu z krátkého na dlouhé vlákno přepočtem (koeficient 2,2) – při převedení celého množství krátkého vlákna na dlouhé by limit pro podporu dlouhého vlákna činil 3.266 tun. Využití této možnosti bude záležet na konkrétních výsledcích sklizně v příslušném roce a je v národní pravomoci.

Cukrovka, cukr

- Kvóta 454.862 tun znamená snížení výroby o cca 10%, vývozní kvóta je 13.653 tun.

Sušená píče, zpracované ovoce a zelenina

- Limity 27.942 t u sušené píče, 12.000 t u rajčat a 1.287 t u broskví znamenají zhruba současnou úroveň produkce (2001 – 29.663 tun u sušené píče, 11.025 t u rajčat a 700 t u broskví).
- ČR dosud dotace na tyto položky nevyplácela, proto jde o zlepšení současné pozice. Tyto platby se nekrátí, nejsou v EU charakterizovány jako přímé platby.

Víno

- Rozdělení do dvou vinařských zón – Čechy patří do zóny A a Morava do zóny B s tím, že je udělena výjimka z povinnosti destilovat vedlejší produkty vznikající při výrobě vína.
- Vyjednání práva na novou výsadbu vinic ve výši 2% z výměry vinic před vstupem (270 až 300 ha)
- Přiznání práva na opětovnou výsadbu vykloučených vinic v souladu s předpisy ES a to 5 až 8 let po vykloučení – prakticky možnost dostat se na asi 15.000 ha.

Slivovice

- ČR vyjednala udělení výjimky značení pro tradiční slivovici, vyráběnou s přidavkem určitého množství lihu před druhou destilací.

Chmel

- Budou poskytnuty přímé platby na stávající výměru chmelnic cca 6.100 ha ve výši 480 EUR/ha, podléhají krácení, tedy v r. 2004 platba ve výši 55 %, tj. cca 8.000 Kč/ha, v současné době se takovéto platby v ČR neposkytují
- Platba na obnovu výsadby ve výši max. 1.500 EUR/ha.

Osiva

- Poskytována přímá platba producentovi některých druhů (len, konopí, trávy, leguminózy) na 100 kg certifikovaného osiva. Plné sazby jsou cca 14,37 – 83,56 EUR/100 kg, pro rok 2004 platí startovací úroveň 25% s možností případného dorovnání z národních zdrojů.

Přechodná období

- Přechodné období pro 52 zpracovatelských potravinářských podniků na splnění veterinárních a hygienických standardů – odložení požadavku na splnění požadavků předpisů ES do 31.12.2006.

- Přechodné období pro 9 podniků s klecovými chovy nosnic na plnění podmínek welfare týkajících se výšky klecí – odložení požadavku na splnění požadavků předpisů ES do 31.12. 2009.

Zeměpisná označení

ČR vyjednala Přístupovou smlouvou ochranu zeměpisných označení pro českobudějovická piva. Ochrana zeměpisného označení a označení původu dalších zemědělských komodit a potravin české provenience bude moci být vyjednána samotnými výrobci po vstupu při běžné registrační proceduře.

Rozvoj venkova

- Navýšení objemu prostředků ze zdrojů EU na opatření rozvoje venkova ze 380 mil. na 480 mil. EUR. Kofinancování z národních zdrojů v rozsahu nejméně 120 mil. EUR. V přepočtu tak bude k dispozici 6 mld. Kč ročně v letech 2004-06. Dnes je na opatření méně příznivých oblastí, agro-envi opatření, zalesnění a odbytové organizace vypláceno cca 2,7-2,8 mld. Kč.
- Hlavním užitím prostředků bude opatření pomoci LFA, cca 3 mld. Kč; dále agroenvironmentální opatření (údržba travních porostů), cca 1,5 mld. Kč a ekologické zemědělství cca 0,5 mld. Kč.
- Rozdělování prostředků v rámci Horizontálního plánu rozvoje venkova nebude vyžadovat složité projekty, systém administrace bude obdobný jako v současnosti. U agroenvironmentálních opatření se zemědělec žádostí zaváže 5 let plnit předepsané podmínky.

Ochrana před dovozy

Protože nelze vyloučit jednotlivé případy, kdy bude v důsledku zvýšených dovozů hrozit újma českému agrárnímu trhu, byla dohodnuta ochranná klauzule, jejímž zavedením by došlo k časově ohraničenému omezení dovozu příslušné komodity a tím k zajištění dočasné ochrany tuzemských agrárních subjektů.

Pramen: http://www.mze.cz/cz/eu/_download/vysjedvkap7.rtf